Izvorni znanstveni rad
UDK 329(497.1:73)"1941/1993"

ŽIVOT U LIMENKI SA CRVIMA

Kako su živjeli i doživljavali Titovu Jugoslaviju? - razgovori američkih diplomata skupljenih u Foreign Affairs Oral History Program Udruge za diplomatske studije i Sveučilista Georgetown u Washingtonu

TVRTKO JAKOVINA

Na temelju 31 razgovora vođenog s američkim diplomatima koji su od 1941. do 1993. bili akreditirani u američkom veleposlanstvu u Beogradu i generalnim konzulatima u Zagrebu i Sarajevu, ili su radili na jugoslavenskom desku u State Departmentu, autor je pokušao pokazati kako su američki diplomati gledali na prilike u različitim dijelovima Titove Jugoslavije, doživljavali međunacionalne odnose, ocjenjivali jugoslavenski politički ustroj, političare, ali i sudili o sposobnosti vlastitih šefova misije. Izvor je zanimljiv i zbog uvida u organizaciju rada američkih diplomatskih predstavništava. Autor je pokazao i stupanj pouzdanosti ovakvoga tipa izvora.

Uvod

"Jedna od opasnosti umirovljenim političarima jest poplava zahtijeva simpatičnih znanstvenika. Od nas očekuju da se prisjetimo svakoga detalja, svakog sastanka za koji se zanimaju. Ja im pokušavam udovoljiti, jer povijest zaslužuje pomoć, ali me moj dnevnik, baš kao i moje pamćenje, često izdaje. William Waldegrave, bivši ministar u ministarstvu vanjskih poslova, zamolio me je da pogledam posebne uvjete oko prodaje oružja Iraku. Pronašli smo dan, ali je Irak jedva bio spomenut. Doduše, tamo je postojao jedan dugački zapis pod tim nadnevkom: moja je supruga izgubila ključeve od automobila."[1] Citat iz

1) Hurd, 11.

članka lorda Douglasa Hurda, britanskog ministra vanjskih poslova od 1989. do 1995., vrlo slikovito pokazuje koliko je ljudsko pamćenje nepouzdano. Kardeljeva "Sjećanja", napisana u vrijeme kada je visoki jugoslavenski političar bio teško bolestan i bez mogućnosti uvida u arhivski materijal, još su jedan od pokazatelja, napose sada kad su sovjetski arhivi otvoreni istraživačima, s koliko opreza treba pristupati takvom tipu izvora.[2] Projektima oralne povijesti, razgovorima koje različite ustanove i organizacije vode s osobama koje su bile uključene u javni, politički i kulturni život, valja pristupati na isti način i višestruko vagati svaku izrečenu tvrdnju. Međutim, kako se nešto nikada ne zapiše, a međuljudski odnosi, koji su mogli imati određenoga utjecaja na vođenje politike, nikada ni neće biti na drugačiji način opisani i dostupni istraživačima, zbirke razgovora, poput goleme kolekcije *Foreign Affairs Oral History Projecta* koja se čuva na Sveučilistu Georgetown u Washington DC-u, ima vrijednost i može biti zanimljiv povjesničaru koji proučava hladnoratovsko razdoblje i odnose Sjedinjenih Država i Titove Jugoslavije.

The Association for Diplomatic Studies osnovana je 1986. u Washingtonu s ciljem unapređenja stupnja obučenosti diplomatskoga osoblja i osvještavanja važnosti diplomatske povijesti Sjedinjenih Država u široj javnosti. Godine 1988. Udruga je pokrenula Foreign Affairs Oral History Program, a od tada do danas sustavno su intervjuirane stotine američkih diplomata. Kolekcija se čuva u specijalnoj zbirci Lauinger knjižnice Sveučilišta Georgetown.

O radu u Titovoj Jugoslaviji govorilo je tridesetak diplomata. Najveći broj intervjuiranih u Beogradu, Zagrebu ili Sarajevu bio je akreditiran tijekom pedesetih i šezdesetih godina (18 razgovora). Osamdesete su pokrivene s tek dva razgovora, koliko je diplomata, vrlo opširno, govorilo i o raspadu Jugoslavije. Tek su Richard Johnson, Robert Rackmales i Thomas Dunlop bili više puta i u različitim razdobljima akreditirani u Jugoslaviji. Razgovor s Lawrencom Eagleburgerom, od 13. kolovoza 1989. ne dotiče se godina kada je bio na položaju američkoga veleposlanika u SFRJ (1978.-1980.).

Razgovori se međusobno razlikuju opsegom. Najkraći (u dijelu gdje se spominje Jugoslavija) jedva prelazi jednu karticu teksta s proredom, dok oni duži, primjerice s Robertom Rackmalesom i Thomasom Dunlopom, obuhvaćaju preko sedamdeset, odnosno stotinu stranica teksta. O Jugoslaviji su govorili i oni američki diplomati koji su se posredno morali pozabaviti jugoslavenskim pitanjem za vrijeme raspada zemlje.

S najvećim brojem diplomata razgovarao je Charles Stuart Kennedy, današnji direktor Foreign Affairs Oral History Programa, koji je i sam, od 1963. do 1967., vodio konzularne poslove u Beogradu. Tek je mali dio interviewa, koji se odnose i na Jugoslaviju, posudjen iz drugih kolekcija.[3]

Kennedy je razgovor najčešće započinjao pitanjima o učenju jezika, a zatim što više nastojao saznati o ustroju rada veleposlanstva, međuljudskim odnosima, ocjenama pojedinih šefova misija. Slijede pitanja o prilikama u Jugoslaviji, slobodi kretanja i jugoslavenskim političarima. Kako je najveći broj interviewa obavljen sredinom devedesetih, kada su sjećanja na rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini bila još vrlo svježa, gotovo su redovite reference na međunacionalne odnose.

---

2) Riječ je o Kardeljevoj knjizi Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957: Sećanja. Vidi o istome i kod Gibianski 112, 113 i Bekić, na više mjesta.

3) Riječ je o projektima poput Foreign Service History Center Sveučilišta George Washington u Washington DC-u, Foreign Service Family Project, Women Ambassaadors' Project, USIA Alumni Association Project, Foreign Assistance (AID) Oral History Project, Senior Officers' Project, Labor Attaches' Project i nekih drugih.

4) Palmer, 12.

Kako je Charles Stuart Kennedy i sam iskusio život u Titovoj Jugoslaviji, njegova pitanja često su popraćena pojašnjenjima ili dopunama odgovora sugovornika. Često se u načinu na koji su ona postavljena može otkriti vrlo jasan, katkada posve pristran, stav. Tako su Kennedyju ratovi sredinom devedesetih vođeni na prostoru Titove Jugoslavije samo "plemenski sukobi" (tribal conflict)[4], a o ponašanju Njemačke i Vatikana kod priznanja Hrvatske i Slovenije govori kako se moglo očekivati da će i jedan i drugi "igrati pametno", što, smatra, nisu. Dapače, ponašanje Katoličke crkve tijekom Drugoga svjetskoga rata u Hrvatskoj izjednačuje s "pogromima" koji su se tada dogodili![5] Kennedyju se ipak ne može prigovoriti neupućenost. Za razliku od njega, Peter Jessup, koji je vodio razgovor s veleposlanikom Jamesom Bonbrightom, koji je u Beograd došao neposredno pred njemački napad 1941., postavio je pitanje nije li kralj Aleksandar tada još vladao!

Isto tako, iako su gotovo svi interviewi kasnije autorizirani, zabrinjava broj grešaka i netočnosti, proturječnosti u iskazima pojedinih diplomata, povezivanja različitih događaja u jedan ili preskakanja nekih drugih, za koje bi se svakako očekivalo da budu spomenuti. Unatoč autorizaciji, odgovornost za greške preuzima Oral History Project. Vjerojatno je to doista tako, jer se Stephenu Palmeru, koji je magistrirao na Sveučilištu Columbia s temom "Jugoslavenski komunizam i makedonsko pitanje" vjerojatno ne bi dogodilo da VMRO naziva međunarodnom (International), a ne unutarnjom (Internal) (makedonskom revolucionarnom organizacijom). Isto je tako teško očekivati da Robert Rackmales miješa Jugoslaviju i Čehoslovačku i govori o "Yugoslovakiji"[6]. Thomas Dunlop Slobodana Miloševića sustavno zove Milovan, a Nicholas Andrews Hrvate u Bosni na jednom mjestu - "Croatics"! Kako je ovakvih primjera više, posebno ću naglasiti svakoga od njih u kontekstu u kojem su postavljeni.

Učenje jezika i pripreme za odlazak u Jugoslaviju

Višemjesečni tečaj "srpsko-hrvatskoga" jezika, za koji mnogi diplomati ipak govore da je bio "čisti srpski",[7] podučavao se u FSI centru (Foreign Service Institute) smještenom u garaži Arlington Towersa u Arlingtonu, u saveznoj državi Virginiji. Iako Stephen Palmer (u Jugoslaviji od 1953. do 1959.) smatra da su oba nastavnika, Janković i Popović, bili "razmjerno oprezni da ne izgledaju isuviše pristrani",[8] Thomas Dunlop o njima kaže da su ih naučili što znači "srpski nacionalizam", dodajući kako je dobro da danas više nije tako.[9] Srbi, govorio je nastavnik Janković, nikada nisu dobili pravo priznanje za stvaranje Jugoslavije.[10] Robert Rackmales o nastavnicima govori kao međusobno bitno različitim. Janković je bio pravi nastavnik jezika, dok je Popović često pričao predugačke anegdote na engleskom, ali su one bile zanimljive u kulturološkom smislu.[11] Janković i Popović podrijetlom su bili iz Šabca u sjevernoj Srbiji. Popović je prije Drugoga svjetskoga rata bio vlasnik tamošnjega hotela. I on i Janković, koji je rat proveo u njemačkom zarobljeništvu, govorili su staromodni,

5) Kennedyjevo pitanje Rackmalesu, 97, 124.
6) Rackmales, 29.
7) Rackmales, 17.
8) Palmer, 13.
9) Dunlop, 123.
10) Isto, 53, 54.
11) Rackmales, 18.

predratni srpski s vrlo karakterističnim naglaskom.[12] Koncem šezdesetih već vrlo stari Janković kao zamjenu je doveo oca Miloševića, svećenika Srpske pravoslavne crkve iz Wheatona u saveznoj državi Maryland. Kako je Milošević bio Beograđanin i razmjerno se nedavno doselio u Sjedinjene Države, to je imalo utjecaja na promjenu akcenta i vokabulara.[13]

Oni koji su kasnije došli u Zagreb trudili su se govoriti hrvatski. Tako Lewis Bowden, koji je u Zagrebu bio vice-konzul od 1952. do 1953. ističe kako bi ga Srbi obično zadirkivali zbog hrvatskog akcenta, tvrdeći da će ga naučiti kako se "ispravno govori".[14]

Poneki veleposlanici, poput Karla Rankina (1957.-1960.) smatrali su da je učenje "srpsko-hrvatskoga", zbog ograničenoga područja na kojemu se govori, potpuno beskorisno i da bi trebalo bolje učiti njemački ili francuski![15]

Sudovi o šefovima misija i onima koji su kreirali američku politiku prema Jugoslaviji

Američki veleposlanici Arthur Lane, George Allen, James Riddleberger, Karl Rankin

Kronološki, najraniji razgovor u zbirci je s Jamesom Bonbrightom, koji je 1941. imenovan drugim tajnikom američke misije u Beogradu. Šef diplomatskog predstavništva tada je bio Athur Bliss Lane, energični, iako katkada neukrotivi, diplomat. Ponekad je znalo proći dva ili tri dana da Lane ne bi uopće govorio s osobljem. Pretjerana konzumacija alkohola samo je otežavala situaciju, iako je, smatra Bonbright, Lane bio vrlo zanimljiva osoba.[16] Američko diplomatsko pretstavništvo bilo je razmjerno maleno. Ataše za gospodarstvo bio je Karl Rankin, kasniji veleposlanik u Beogradu od 1957. do 1960. Neposredno pred njemački napad na Beograd 1941. Arthur Lane odlučio je da u gradu, osim njega, ostanu Rankin i Bonbright, dok je vojni ataše, pukovnik Loius Fortier trebao pratiti glavni stožer, a konzul Macattee vladu u slučaju napuštanja glavnoga grada.

Tijekom njemačkoga zračnoga napada jedna od bombi pogodila je kuću tik uz rezidenciju Arthura Lanea. I on i supruga odlučili su se preseliti na Dedinje u Rankinovu kuću, što se pokazalo dobrom odlukom, jer je idući dan, kao da su nacistički piloti namjeravali likvidirati Lanea, pogođena kuća s druge strane njegove rezidencije.

Iako su Nijemci, po ulasku u grad željeli oduzeti vozila veleposlanstva, nakon ponovljenih protesta, članovi su misije ostavljeni na miru. Bonbright je sredinom svibnja 1941. premješten u Budimpeštu, kako bi dogovorio evakuaciju ostalih članova misije.[17]

Prvi naredni spomenuti šef američkoga predstavništva je veleposlanik u Titovoj Jugoslaviji, ugledni diplomat George Allen, koji je zamijenio oboljelog Cavendisha Cannona.[18] Lowenstein o Allenu piše kao o osobi koja "nije mogla biti zanimljivija,

12) Johnson, 1; Friedland, 1.
13) Friedland, 1,2.
14) Bowden, 2.
15) Broderick, 3.
16) Bonbright, 67.
17) Isto, 76.
18) Bekić, 104. Prvi američki veleposlanik u Titovoj Jugoslaviji bio je William Patterson.
19) Lowenstein, 5.

pristupačnija, prijateljska, otvorena i vrlo, vrlo impresivna".[19] John Baker, koji je početkom pedesetih radio u konzulatu, a kasnije izvještavao za Glas Amerike, Allena je doživljavao kao osobu "iznad", nekoga tko je sam obavljao svoj dio posla. Allen je bio društven i obično se subotom poslije podne u njegovoj rezidenciji igrao badminton.[20]

Jamesa Riddlebergera, koji je u Beograd došao 1953. i ostao do imenovanja za veleposlanika u Grčkoj 1957., Stephen Palmer zove "velikim čovjekom" i "velikim učiteljem", toplom osobom koja je pomagala svakome u nevolji i brinula se za osoblje.[21]

Karl Rankin, veleposlanik od konca 1957. do travnja 1960., prema iskazu Williama D. Brodericka, bio je nezadovoljan imenovanjem za šefa misije u Jugoslaviji."*On nikada nije volio mjesto i nikada se nije slagao s jugoslavenskim vlastodršcima.*"[22] Iako je politički bio blizak kineskom generalisimusu Chaing Kai Sheku, pri čijoj je vladi bio akreditiran neposredno prije toga, zbog prijeratnih imenovanja u Grčkoj, a onda Jugoslaviji, Rankin je završio u Beogradu. Broderick, šef gospodarskoga odjela, pamti kako je s kolegom morao napisati izvješće o jugoslavenskoj pomoći zemljama Azije i Afrike. Iako je znao da Rankin smatra kako je riječ o anti-američkoj djelatnosti, u izvješću je napisao da slanje maloga broja inženjera i liječnika u zemlje Trećega svijeta ne samo da ne može škoditi, već se može iskoristiti u američkoj politici. Rankin je Brodericka pozvao u kabinet, ali umjesto očekivanoga sukoba mišljenja, kritizirao je samo njegov stil i pravopis. Pismo je neizmjenjeno poslano State Departmentu.[23] Njegovi zaključci su vjerojatno i ugrađeni u izvješće Operations Coordinating Boarda od kraja prosinca 1959., koje je jasno istaknulo da demonstracija neovisne Jugoslavije u zemljama u razvoju pokazuje kako sovjetska politika nije altruistična i samo može koristiti SAD-u.[24]

Rankin je katkada osoblje tretirao poput učitelja, pa je, želeći da ostanu dobro obrazovani, tražio da mu predaju kratko izvješće o nedavno pročitanim knjigama.[25]

John Foster Dulles i revolucija u Mađarskoj 1956.

Ambasador David Mark je od 1954. do 1957. radio na jugoslavenskom desku u State Departmentu, tada "jednom od najaktivnijih" uopće. "*A to je bilo zato jer je John Foster Dulles, državni tajnik, Tita vidio kao meki trbuh sovjetskoga carstva u Europi, vidio je Tita kao način za kvarenje i prodiranje zapadnoga utjecaja u istočnoeuropski lager. (...) ... on je bio militantni anti-komunist. Vidio je prednosti u uporabi vatre u borbi protiv vatre*".[26] Markove se izjave danas vrlo dobro mogu potkrijepiti izvorima i literaturom.[27] Unatoč žestokoj oporbi Dullesu iz Kongresa, velikoga dijela State Departmenta, a poglavito od tadašnje veleposlanice SAD-a u Italiji Clare Boothe Luce, koja je žestoko navijala za Talijane u jeku Tršćanske krize, Dulles i Mark vodili su politku za koju su pretpostavljali da

20) Baker, 5.

21) Palmer, 17.

22) Broderick, 2.

23) Broderick, 3. O isplativosti jugoslavenske politike prema Trećem svijetu kasnije se vodila prepiska između State Departmenta i veleposlanstva u Beogradu, odnosno Georga Kennana i Foya Kohlera. Vidi o tome: Jakovina, 105.

24) Jakovina, 101 i tamo citirani izvori.

25) Broderick, 3,6.

26) Mark, 38.

je najviše u interesu Sjedinjenih Drzava. A ona je bila razmjerno blagonaklona prema Titu.

Prilike su se dramatično pogoršale nakon Hruščovljeva posjeta Beogradu 1955., kada je oporba dotadašnjem smjeru američke politike prema Jugoslaviji postala još izrazitija. William Broderick, koji Hruščovljev posjet Beogradu 1955. uspoređuje s Canossom Henrika IV, za Tita govori kako su "njegovi instinkti zapravo uvijek bili pro-ruski. "*On nije volio način na koji su Rusi nastojali tretirati Jugoslaviju, ali je bio rođeni komunist, sumnjičav prema kapitalistima.*"[28] Mark je, osjećajući da je poslije posjeta potrebno učiniti važnu diplomatsku demonstraciju, Dullesu uputio memorandum i predložio da načelnik glavnoga stožera kopnenih snaga Lawton Collins posjeti Tita. Ova je inicijativa Marka dovela u izravne razgovore s Dullesom, pa i njegovim bratom Allanom, koji je tada bio na čelu CIA-e. Iako Titova "ideološka hereza" nije bila veliki korak naprijed, ipak je predstavljala znatni napredak u odosu na ostale zemlje Lagera.

Dulles je, ipak, odlučio u Jugoslaviju poslati Roberta Murphyja, zajedno s pismom predsjednika Eisenhowera kojima ga poziva u posjet SAD-u. Eisenhowerov srčani udar spriječio je uručivanje poziva. Zamjenik državnoga tajnika Robert Murphy, iako je, za razliku od pomoćnika za europske poslove, primjerice, razumio Dullesovo nastojanje, nije se slagao s Dullesovom pomoći rigidnom komunističkom sustavu. Tomu unatoč, dosljedno je ispunjavao svaki Dullesov naputak. Posjet je, prisjeća se Mark, prošao vrlo dobro.[29] Murphy je bio "*iznimno vješt diplomat, mislim pregovarač. (...) bio je jednostavno nevjerojatno nadaren za odnose s ljudima i pravo postavljanje karata u praktičnim situacijama. Nisam vidio da je bio veliki strateg...*".[30] Mark, ipak, zaboravlja da je već te jeseni sam Foster Dulles posjetio Tita na Brijunima!

Nakon izbijanja "revolucije" u Mađarskoj koncem 1956. Bijela kuća se jedno vrijeme, tvrdi Mark, ipak premišljala treba li Mađarima poslati oružje koje su Amerikanci imali u okolici Beča!? Unatoč proklamiranoj strategiji "oslobođenja", SAD su odlučile ostati po strani. "*I, naravno, Tito je tada bio na smrt uplašen. Bila je tajna - ne znam je li to još uvijek tajna ili ne - ali postojala je komunikacija između njega i Eisenhowera u to vrijeme u kojoj je zatražio vojnu zaštitu od Sjedinjenih Država u slučaju da Sovjetski Savez, preko Mađarske, napadne Jugoslaviju, i mi smo ju dali. Ike ju je dao.*"[31] Ovo je vrlo zanimljiva tvrdnja koja, iako se još ne može dokazati, vrlo vjerojatno stoji. Tito i Eisenhower tijekom 1956. izmijenili su četiri pisma, koja su još uvijek nedostupna javnosti. Posredno bi i žestoki Titov govor u Puli, koji je Sovjetima bio povod za novo zaoštravanje s Beogradom, bio dokaz Titova "plaćanja duga" Washingtonu, iako je i tada podržao drugu sovjetsku intervenciju.[32] Stephen Palmer, u to vrijeme na službi u političkom odjelu veleposlanstva, sjeća se znatne koncentracije jugoslavenskih snaga uz granicu s Mađarskom, zbog straha od prelijevanja intervencije. "*Sjećam se da je sovjetska invazija Mađarske utjecala na ponovnu potvrdu da Jugoslavija ide vlastitim putom.*"[33] Mađarski vojnici i civili, koji su u

27) Vidi o tome radove Lees, Bekića, Stuparića, moj članak itd.

28) Broderick, 1-2.

29) Mark, 42.

30) Isto, 43.

31) Isto, 46.

32) Vidi o tome Jakovina, 93, 94. Sovjetski su tenkovi dva puta intervenirali u Mađarskoj 1956; jednom na poziv rigidnoga partijskoga rukovodstva Goroa, a drugi puta kada je zaustavljena "kontrarevolucija" i uhićen Imre Nagy sa skupinom suradnika.

33) Palmer, 16.

Jugoslaviju dolazili ne zato jer je to bila komunistička zemlja, već, nakon zatvaranja granica prema Austriji, jedino mjesto za bijeg, obično su razoružavani i smještani u hotele. Kenneth Sullivan tvrdi da je to bila teška odluka, "jer se Jugoslaveni i Mađari ne vole".[34] Položaj mađarskih izbjeglica u Jugoslaviji riješen je na obostrano zadovoljstvo, između ostaloga i zbog odličnoga posla koji je obavio veleposlanik Riddleberger.

Nakon događaja u Mađarskoj 1956. najteža zadaća bila je uvjeriti kalifornijskog senatora Williama Knowlanda da se AID-ova potpora Jugoslaviji ipak produži. Murphy i Mark dva su sata pregovarali sa senatorom u zapušenoj sobi philadephijskog hotela, ali su, uz određene ograde, postigli cilj. Knowland se i žestoko protivio ponovljenom pozivu Titu da posjeti Sjedinjene Države. Kako je poziv Titu procurio u javnost, senator je John McCarthy, tijekom kongresnoga saslušavanja Dullesa, zatražio ime "kounističkoga potkazivača" u Departmentu, koji mu je "podvalio". Dulles, koji je tada po prvi puta zbog karcinoma bio u bolnici, rekao je da je sve moglo izgledati drugačije da je znao za poziv, ali je odbio reći ime "odgovorne osobe". Mark jasno govori kako je državni tajnik lagao bez da je trepnuo. Ne samo da je pismo otišlo Dullesu u bolnicu na odobrenje, već je državni tajnik osobno promijenio neke jezične konstrukcije, nastojeći da pismo zvuči točno onako kako je želio![35] Posjetu je konačno otkazala jugoslavenska strana.

George F. Kennan, Beogradska konferencija 1961. i Titov posjet Kennedyju 1963.

Ambasador Rankin u SAD se vratio prije smjene administracije 1961. godine. U međuvremenu je misiju vodio Elim O'Shaughnessy, otpravnik poslova, koga su doživljavali kao "pravi karakter", klasični primjerak tradicionaliste Istočne obale SAD-a. U to vrijeme, ljeti 1960., prije no što je mogao i sanjati da će biti imenovan veleposlanikom, George Kennan je posjetio Jugoslaviju. Diplomat Broderick doživio ga je kao "fascinantnu osobu", koju je užitak slušati jer govori upravo onako kako piše.[36] Nakon što je konačno došao u Beograd, onaj dio osoblja koji je bio zadužen za prijevode novinskih članaka, nije uvijek veleposlanikovu osjetljivost za jezik smatrao poželjnom osobinom. Prosječno svakih desetak dana Kennan bi poslao primjedbu političkom savjetniku s pitanjem je li doista nužno toliko griješiti.[37] Kennanovu ljubav prema jeziku i teški posao "poliranja" prijevoda članaka pamti i William Dyess, koji ga je smatrao posve nepotrebnim. Ipak, njegova su se tjedna izvješća "*čitala popu filmskih scenarija, bila su tako dobro napisna*".[38]

Dolazak Georga Kennana za veleposlanika 1961. dočekan je s "oduševljenjem".[39] Kennan je "osjećao svoju važnost" i zbog ranije karijere i zbog toga što ga je predsjednik Kennedy osobno izabrao. Zato je i Kennan često određene poteškoće bio sklon rješavati izravnim

34) Sullivan, 15.

35) Mark, 45.

36) Broderick, 4. Broderick u svome interviewu, iako je naglasio da određene pojedinosti preskače jer ih je Kennan ionako objavio u memoarima, griješi kada tvrdi da je prije dolaska u Jugoslaviju Kennan predavao na Harvardu. Riječ je bila o Yalcu. Vidi o tome: Kennan, 267.

37) Dunlop, 42.

38) Lowenstein, 10.

39) Andrews, 2; Lowenstein, 7.

telefonskim razgovorima s Robertom Kennedyjem.[40] Kennan je bio vrlo aktivni veleposlanik, čije su riječi bile iznimno zanimljive i Nicholas Andrews, koji je u to vrijeme bio u konzulatu u Sarajevu, prisjećao se kako je žarko želio zapamtiti svaku Kennanovu riječ.[41] Richard Johnson, tada politički savjetnik, nikada nije mogao poželjeti zanimljivijeg pretpostavljenog.[42]

Kennan je želio izraditi kratki priručnik s osnovnim informacijama o povijesti Jugoslavije za sve one koji će doći u veleposlanstvo u Beogradu. Zato je jedne večeri pozvao sve službenike koji su znali jezik i predložio da svaki od njih uzme dio bivše federacije i opiše glavne gospodarske značajke, kulturne znamenitosti i povijest toga područja. Međutim, Kennan je sve više počeo zvučati kao netko tko očekuje doktorsku disertaciju, a ne kratku brošuru.[43] Richard Johnson, koji je također bio dio tima za pisanje "povijesti Jugoslavije", uživao je u nedjeljnim sastancima s Kennanom, zato jer se ambasador nije libio i pred mlađim djelatnicima upuštati u oštroumne analize političkih prilika.[44] James Lowenstein, drugi tajnik u političkom odjelu veleposlanstva u Beogradu od 1962. do 1964., koji je u Jugoslaviju došao na Kennanovo inzistiranje jer je želo raditi s iskusnim ljudima, tvrdi upravo suprotno! Kennan je bio najmanje vidljivi veleposlanik s kojim je Lowenstein ikada radio. Iako je kraj njegova ureda prolazio svakoga dana i po nekoliko puta, nikada nije zastao. Sastanci članova veleposlanstva nisu obuhvaćali sve zaposlene.[45]

Svi ipak nisu bili oduševljeni Kennanovim imenovanjem. Gospodarski savjetnik Robert G. Cleveland o Kennanu govori kao o atraktivnoj osobi, odličnom povjesničaru, ali i lošem veleposlaniku koji nije slušao osoblje ambasade. "*On nije volio Tita, a to se činilo obostranim, tako da su analize prilika u Jugoslaviji trpile.*"[46] Richard E. Johnson, koji je 1962. i 1963. radio u političkom odjelu veleposlanstva (a polovicom sedamdesetih bio i zamjenik šefa misije), posve suprotno, tvrdi da su Kennan i Tito "do tada postali prilično dobri prijatelji".[47] Jasno je da jedno isključuje drugo, ali paradoksalna se situacija da iščitati i iz uvida u Kennanove Memoare i do danas dostupne dokumente State Departmenta.[48] William Dyess sasvim iskreno govori kako po njegovom sudu Kennan "nije jedan od naših izvrsnih diplomata", tvrdeći da je "počinio neke ozbiljne greške u Beogradu".[49] Dio osoblja ismijavao je Kennanovo ponašanje, mali dio ga je podržavao. Dyess, iako u to vrijeme tek početnik u diplomaciji, otvoreno mu se suprtostavljao. "*Počimao sam uviđati da je problem bio njegov ego. Zbog toga nije mogao jasno vidjeti. (...) Počimao sam uviđati da taj čovjek, koji je u mnogo čemu bio briljantan, traži posebno 'rukovanje'. (...) To mi je također pomoglo razumjeti nesporazum koji je imao s Titom. Drugim riječima, ako je u*

40) Kennedy, 1.

41) Andrews, 2.

42) Johnson, 2.

43) Broderick, 4.

44) Johnson, 2. Sam George Kennan rekao je kako je: "...bio počašćen biti u okružju skupine iznimno sposobnih i odanih pomoćnika, čijim sam se posobnostima divio, čije sam sudove štovao, i čiji je odnos prema meni u svako vrijeme bio oduševljeno kooperativan." Mayers, 208.

45) Lowenstein, 6, 8.

46) Cleveland, 4.

47) Johnson, 2.

48) Vidi o tome Jakovina, 102-106 i tamo navedenu literaturu.

49) Dyess, 2. Isto bi se moglo zaključiti i iz pisma Davida Klcina savjetniku za nacionalnu sigurnost McGeorge Bundyju od 17. travnja 1962. Vidi o tome Jakovina, 105.

sebi bio pomiješan - *njegova vlastita osobnost - njegov je sud bio zamagljen. Ako nije bio* pomiješan, *tada nije imao problema.*"[50]

Prva konferencija nesvrstanih zemalja održana je u Beogradu početkom rujna 1961. William Broderick prisjeća se da se Beograd tada čistio i bojao, a *Herald Tribune* se odjednom mogao kupiti u svakom hotelu u gradu. Svi američki diplomati koji su krajem 1961. bili akreditirani u Jugoslaviji, imaju određena, ali vrlo maglovita, sjećanja o konferenciji. Thomas Dunlop, iako ispravno zaključuje da si je Tito priskrbio ulogu na međunarodnoj sceni daleko veću od one koju bi Jugoslavija trebala imati, dva puta ponavlja kako je čudo da je Broz postao jedan od sponzora konferncije nesvrstanih 1955. u Bandungu![51] Nabrajanjem petorice najprominentnijih vođa Trećega puta (osim Tita, još i Nasera, Nehrua, Nkrumaha i Sukarna) Dunlop očito miješa susret petorice lidera tijekom zasjedanju UN-a u New Yorku u rujnu 1960. godine, ili u Beogradu 1961.! Na Bandungškom sastanaku okupile su se jedino azijske i afričke zemlje i upravo je glavni Titov doprinos nesvrstavanju bilo nastojanje da se pokret ne zatvara geografski. Dunlop neprestano govori i da je Beogradska konferencija održana 1962. (a ne 1961.) godine. Po njegovom mišljenju konferencija se činila velikom stvari, a zapravo se u Beogradu okupio niz visokih "Muckity Mucksa" - nikoga važnog. Svi su odlučili ignorirati sovjetske nuklearne pokuse, što je razljutilo Washington, ali i Georgea Kennana[52].

Zbog Titova opravdanja jednostranih sovjetskih nuklearnih pokusa, Kennan, "koji je puno toga uzimao osobno", postao je vrlo uzrujan, što se moglo vidjeti i na novinskoj konferenciji.[53] Kennan je bojkotirao jugoslavenske dužnosnike nekoliko mjeseci, što je, smatra Dyess, bio propust. Umjesto da Jugoslavenima stalno bude za vratom, Kennan je razvio teoriju da se Beograd vraća Moskvi, što je, Dyessovo je mišljenje, bila jedna od

50) Dyess, 4.

51) Dunlop, 45, 192.

52) Dunlop, 45-46. Thomas Dunlop, koji je u Jugoslaviji bio u nekoliko navrata i u različitim ulogama i čiji je razgovor najduži, učinio je toliko ozbiljnih pogrešaka, da njegova sjećanja treba uzimati s dodatnim oprezom. Osim već spomenutoga sustavnog nazivanja Slobodana Miloševića Milovanom i inzistiranja da je Tito bio jedan od organizatora konferencije u Bandungu, Dunlop griješi i u datiranju održavana Beogradske konferencije. Isto tako, nije točno da je Tito ignorirao obnovljene sovjetske nuklearne pokuse 1961., koji su, da paradoks bude veći, upravo započeli 1. rujna na dan početka Konferencije, već ih je i opravdao. Krivo datira vrijeme Rankovićeva odstupa, godinu Titova rođenja i mjesec smrti, govori da je Jugoslavija imala sedam republika, (Kosovo smatra republikom), a umjesto Artukovića, kaže da je Ante Pavelić bio ministar unutarnjih poslova NDH. Iako vrlo opširno govori o Hrvatskom proljeću, kada je radio u generalnom konzulatu u Zagrebu, neprestano ističe da su i Hrvatska i Slovenija prolazile kroz isti proces u isto vrijeme. Nuklearnu elektranu Krško geografski smješta u Hrvatsku, a za Liku kaže da je "hrvatsko-srpsko područje poznato kao Krajina (u zapadnoj Bosni) gdje žive lički Srbi." Na Titov pogreb, koji je bio"impresivni događaj", kaže da su došli Carterova majka, potpredsjednik Mondale i njemački kancelar Helmut Schmidt, dok su, "druge zemlje poslale ljude nižega ranga". Naravno, i tu je Dunlop posve u krivu. Na Titov pogreb došlo je četrdeset sedam ministara vanjskih poslova, trideset i jedan predsjednik države, šest princeva i četri kralja, ukupno predstavnici 128 zemalja svijeta. Bio je to jedan od najvećih državničkih pogreba u povijesti. U opisu događaja koji su prethodili raspadu Jugoslavije govori da su zemljom prenošene kosti (mošti) svetoga Save, umjesto 'knеza Lazara'. Ridley, 23.

53) Broderick, 5,6. Sovjeti su jednostrano obnovili nuklearne pokuse, na koje je moratorij stavljen još 1958., u jeku još jedne Berlinske krize. Bio je to najjeftiniji način da se pokaže snaga Sovjetskoga Saveza. Pokusi su započeli 1. rujna 1961., a kulminirali su 30. listopada detonacijom do tada najveće nuklearne bombe u povijesti na Novaja Zemlji. Thompson, 236; Zubok/Pleshakov, 257.

Veljko Mićunović, tada zamjenik saveznoga tajnika za vanjske poslove, rekao je Kennanu da si ne bi trebao dozvoliti da na njega previše djeluju *"ideološki pogledi jednoga starca. Sve će to proći."* Ovu je Mićunovićevu izjavu Kennan uključio u svoje izvješće State Department. Vidi o tome Mayers, 212.

najluđih stvari koje je čuo.[54] Nicholas Andrews, koji je u Jugoslaviji, i to najprije u Beogradu, a potom u Sarajevu živio od 1958. do 1962, a od tada do 1965. radio na jugoslavenskom desku u Washingtonu, pobija Dyessovu tvrdnju da se Jugoslaveni nisu previše uzbuđivali zbog Kennanova ponašanja, navodeći kako su oštra izvješća iz Jugoslavije (o kojima govori i Cleveland), imala za rezultat da su se Jugoslaveni "počeli brinuti je li Kennan na njihovoj strani i razumije li ih uopće."[55]

Sredinom listopada 1963. Tito je došao u prvi službeni posjet Sjedinjenim Državama. Iako Kennan u "Memoarima" točno tvrdi da je Broz i ostatak izaslanstva bio smješten u Williamsbugu, Andrews, tada konzul u Sarajevu, piše kako je prespavao u kući Blair, u neposrednoj blizini Bijele kuće.[56] Događaje koji su slijedili, anti-jugoslavenske demonstracije ispred hotela Waldorf-Astoria u New Yorku, opisuje točno. Policija nije mogla (ili željela) provjeravati svakoga tko je ulazio u hotel, tako da je u New Yorku stvorena velika pomutnja. Kako State Department policiju pojedinih saveznih država može samo zamoliti za suradnju, Andrews smatra da nije bila njihova greška što je taj dio posjeta prošao loše. Predsjednik Kennedy donekle je popravio dojam telefonskim pozivom Titu, objašnjavajući da je u Americi teško zabraniti američkom građaninu javno izreći sud o bilo čemu. Andrews zaboravlja da je tada na Tita bio pokušan i atentat![57]

Kennan je zbog neslaganja s politikom administracije prema Jugoslaviji, odstupio u lipnju 1963. Zamijenio ga je Burke Elbick, koji je, nasuprot Kennanu, imao "vrlo prisan odnos sa svima", i bio otvoren, duhovit, iskusan, dostupan. Za vrijeme posjete američkih kongresmena, Elbricka su upitali je li to doista kubanska cigara u njegovim ustima. Ne trepnuvši, duhovito je odgovorio da nikom ne kažu, ali da je upravo on zadužen za uništenje kubanskoga izvoza![58]

Atentat na predsjednika Kennedyja Tita je iskreno uznemirio. Tadašnji gospodarski savjetnik Robert Cleveland sjeća se kako je Tito došao u veleposlanstvo i preko jednoga sata govorio o svojim sjećanjima na Kennedyja, prema kojemu je "razvio istinsko divljenje", tako da su "njegovi osjećaji bili očigledno iskreni".[59]

William Leonhart, Mac Toon, Lawrence Silberman, Lawrence Eagleburger; Nixonov posjet Jugoslaviji i Carterova pisma Titu

Sredinom sedamdesetih Sjedinjene su Države predstavljale dvije, međusobno vrlo različite osobe. Sidney Friedland, službenik u političkom odjelu veleposlanstva od ljeta 1970. do 1972., za veleposlanika Leonharta kaže kako je bio "totalno paranoidan", "alkoholičar trideset

54) Dyess, 3. Kroz cijeli interview s veleposlanikom Eillamom J. Dyessom ime jednoga od najpoznatijih kreatora i mislilaca vanjske politike SAD-a Georgea Kennana neprestano se krivo piše Cannon, kako se zvao drugi poslijeratni američki ambasador u Beogradu. Cannona je u veljači 1951. zamijenio George Allen.

55) Andrews, 7

56) Kennan, 313; Andrews, 5. Blair House služila je kao privremena rezidencija predsjedniku Trumanu krajem četrdesetih i početkom pedesetih godina dok je trajalo preuređenje Bijele kuće. Prvi sastanci na kojima se dogovarala strategija SAD-a nakon napada Sjeverne Koreje na Južnu, održavali su se upravo u tome objektu. Chase, 285-287. Williamsburg je povijesni gradić na jugu Virginije, prilično udaljen od Washingtona.

57) Jakovina 1998., 106; Andrews, 6. Riječ je bila o, prije svega, protestima srpskih iseljenika.

58) Lowenstein, 11.

59) Cleveland, 3.

drugoga stupnja". Na jednom od prijama za visoke jugoslavenske dužnosnike, jedna je od zadaća Friedlanda bila paziti da na stoliću iza veleposlanika u čaši uvijek bude dovoljno viskija. Nakon večere prikazan je mjuzikl. Već potpuno pijani Leonhart pjevao je usporedo s glumcima na opće zaprepaštenje svih prisutnih. Iako su gosti ubrzo otišli, Leonhart je Amerikance zadržao do jutra.

Kratko vrijeme po dolasku u Beograd, Leonhart je mislio da mu zamjenik Tom Enderson pokušava podrovati autoritet, pa i istisnuti s položaja i javno ga je ukorio na sastanku osoblja. Enderson mu je poručio da se smiri! Nakon toga odnosi su se još pogoršali. Ni supruga Toma Endersona, niti veleposlanik Leonhart nisu se ponašali kao odgovorne i zrele osobe. Leonhart je Endersona i obavijestio na javnome sastanku da u 48 sati mora napustiti zemlju.[60]

Richard E. Johnson[61], koji je od 1974. do 1978. bio zamjenik šefa misije, preskačući probleme s alkoholom, za Williama Leonharta kaže da je bio osoba koju su zanimali detalji, uključujući i nedopuštanje da se u ljeto 1974. bazen veleposlanstva otvori, jer je stvarao buku, koja je, navodno, smetala susjedstvu i na taj način davala ružnu sliku o Americi.[62] Leonhart je najbolji bio u govorima, tako da su i njegove zdravice bile prostudirane, inteligentne i nisu se ponavljale. State Department poslao je u Beograd inspekciju, tako da je nekoliko tjedana prije Titova uzvratnoga posjeta Nixonu veleposlanik povučen s dužnosti.[63]

U vrijeme posjeta predsjednika Nixona na službi u Jugoslaviji bili su Thomas Dunlop i Sidney Friedland. O posjeti, međutim, iako se i on i Charles Kennedy, koji je vodio razgovor, slažu da su rijetki oni koji su imali prilike vidjeti posjete na najvišoj razini, govori samo Friedland! I on je, baš kao što to ističu u svojim knjigama Savka Dapčević Kučar i Miko Tripalo, bio impresioniran pripremama i tehničkom podrškom predsjednikovu posjetu, sve do hrane koja je dopremana iz Bijele kuće. Iako je razgovor obavljen 1993., Friedland se sjeća da je i tada iz veleposlanstva u Beogradu uspostavljena komunikacija s Washingtonom baš kao što je to moguće i danas.[64]

Ambasador Mack Toon, koji je Tita pratio u posjetu Washingtonu 1971., bio je "energičan, puno više vojničkoga stila". Toon je nastojao što više posla delegirati na zamjenika Johnsona, nastojeći što manje razgovarati s osobljem, ali nikada nije odbijao one koji su ga željeli vidjeti. Veleposlanstvo je tih godina bilo uspješno.[65] Dunlop, tada drugi čovjek generalnoga konzulata u Zagrebu, smatra da Toon, proizvod stare škole i čovjek s velikim iskustvom, ali prije svega u odnosima s Rusima, Čehoslovacima i Poljacima, nije bio u mogućnosti razumjeti razlike i složenost odnosa između pojedinih dijelova Jugoslavije.[66]

---

60) Dunlop, 127; Friedland, 3,4. I Dunlop ponavlja da se govorilo kako je Leonhart bio alkoholicar.

61) O Johnsonu Friedland govori kako je bio "*jednostavno ugodan, efikasan, dobar organizator, ugodna osoba, najbolja osoba koju se može poželjeti za šefa.*" Friedland, 5.

62) Johnson, 6,7.

63) Friedland, 4. Leonhardt je 1948., tada još mladi diplomat u Washingtonu, predvidio je da će vjerojano doći do prekida odnosa Tita i Staljina. To je ubrzalo njegovu diplomatsku karijeru.

Dužnost Foreign Service Inspectora stvorena je 1924. nakon što su objedinjene diplomatska i konzularna služba. Posebnom uredbom 1946. državni tajnik dobio je ovlasti svakih godinu ili dvije poslati Inspekciju u bilo koju misiju, a njezini su članovi imali ovlasti smijeniti svakoga službenika osim šefa misije. Plischc, 511-512.

64) Friedland, 6, 7. Vidi o tome Jakovina 1999.

65) Johnson, 7.

66) Dunlop, 124; Friedland, 7.

Bilo je to vrijeme sukoba između generalnoga konzula Orme Wilsona u Zagrebu i veleposlanstva u Beogradu.

Predsjednik Gerald Ford (1974.-1977.) u Jugoslaviju je poslao Lawrencea Silbermana, koji je po ocjeni Thomasa Dunlopa, koji je u Beograd ponovo došao tek 1978., "bio nepogoda". *"On je vrlo konzervativna, desničarska osoba koja je dala nekoliko dalekosežnih izjava poput one da State Department treba ukinuti, a ako se to ne učini, sve diplomate treba ustrijeliti! Ambasador je Silberman bio preziran od Jugoslavena jer je učinio općepoznatom činjenicu da ne voli ni Tita, niti Jugoslavene."*[67] Utoliko je posao Lawrencea Eagelbergera, koji ga je zamijenio, bio lakši. Dunlopove sudove, iako su oni u suglasju sa sjećanjima Isabel Cummunig, koja je 1976. radila u USIS-u,[68] zbog velikoga broja netočnosti treba ipak uzimati s posebnim oprezom. Lowel Fleischer, koji je tada radio u konzulatu, za Silbermana također govori da je "vrlo militantni republikanac", ali ga je on ipak impresionirao! Novi veleposlanik u Beograd je doveo bliskoga suradnika, koji se doskora, igrajući ulogu drugoga čovjeka, počeo sukobljavati sa zamjenikom šefa misije. Silberman ga je uspio poslati natrag u Washington, što je pogoršalo odnose unutar veleposlanstva. Međutim, bez pravoga zamjenika, osoblje je češće komuniciralo sa samim ambasadorom, koji je, kao bivši zamjenik ministra rada, bio u mogućnosti u zemlju dovesti mnoge članove Fordova kabineta. Kako nije bio diplomat od karijere, Silberman se nije libio pritisnuti beogradske političare kako bi ostvario određene ciljeve. U godinama kada je Tito polako nestajao s političke pozornice bilo je dobro imati nekoga tko je mogao "razbacati perje", smatra Fleischer. U isto vrijeme, Silberman je bio osoba od povjerenja i uspješan u kontaktima s drugim ešalonom jugoslavenskih političara.

Fleischer posjet predsjednika Forda Jugoslaviji smatra vrlo uspješnim. Tito je, što nije uvijek činio, otišao osobno u zračnu luku izraziti dobrodošlicu.[69] Tomu nasuprot, posjeta Speakera Zastupničkoga doma (Congress) Carla Alberta bila je, zbog njegova uživanja u alkoholu (kojega su članovi ambasade konačno uskratili), na granici incidenta. Tijekom službene večere na Titovu pozdravnu riječ, Albert je neprestano govorio o odnosima SAD-a i Čehoslovačke![70]

Eagleberger je, naglašava Cummingova, djelatnica USIS-a, bio doista voljen od Jugoslavena, koji su ga smatrali "kumom".[71] Tito je isto tako volio predsjednika Cartera, koji mu je poslao niz pisama, "od kojih su neka, mislim, bila isuviše ponizna, ili sladunjava". *"Mislim da takve razmjene mogu biti korisne, ali mislio sam da su Carterova pisma Titu bila s malo previše saharina."*[72]

Kao vrlo vrijedna osoba, nastojao je moral održavati na visokoj razini. Novopridošli su pozivani na ručkove u rezidenciju veleposlanika, a na sastanke osoblja pozivani su svi i od

67) Dunlop, 194.

68) Cumming, 1.

69) Predsjednik Gerald Ford Jugoslaviju je posjetio u kolovozu 1975. nakon potpisivanja Završnoga dokumenta KESS-a u Helsinkiju.

70) Fleischer, 26.

71) Cumming, 2. USIS je United States Information Service, poznata kao Agency (USIA) van SAD-a . Do druge Clintonove administracije neovisna je služba koja je bila zadužena za kulturnu i visokoškolsku razmjenu, knjižnice i čitaonice itd.

72) Dunlop, 193. Dunlop je u to vrijeme politički savjetnik u veleposlanstvu. O Carterovim pismima Titu autoru je govorio i tadašnji savezni tajnik za vanjske poslove SFRJ Josip Vrhovec. Američka je strana čak dala i prijedlog da se međusobna prepiska objavi, ali je, tvrdi Vrhovec, Beograd ponudu otklonio. U pismima je bilo određenih dijelova koji ne bi bili dobro primljeni u Moskvi.

svih se očekivao doprinos. Eagleberger je često imao vlastite ideje kako riješiti određeni problem, ali je uvijek bio voljan saslušati suprotno mišljenje, i promijeniti vlastito. Veliku pozornost posvećivao je mlađim članovima misije, a stalno ih je držao zaposlenima.

Eagelberger je znao lako planuti, ali su izljevi nezadovoljstva ostali unutar zidova kabineta, napose kada je u blizini bio njegov zamjenik Art Wortzel. U slučaju bolesti, Eagelberger je neprestano bio na telefonu, stalno nazivajući veleposlansto s novim idejama što treba učiniti.[73] Eagelbergera je zamijenio David Anderson.

Organizacija rada veleposlanstava

Zgrada veleposlanstva u Beogradu nije bila velika, ali je je zaposlenih bilo puno. Usporedi li se s američkom ambasadom u Moskvi 1952., u vrijeme Kennanova ambasadorstva, bila je veća (imala je 64 službena vozila).[74] Samo je AID, prema iskazu njegova direktora, imao oko trideset zaposlenih profesionalaca.[75] I Robert Rackmales, zamjenik šefa misije 1989., smatra da je, uzimajući u obzir veličinu zemlje, veleposlanstvo bilo veliko. "*Puno programa kojima smo upravljali, kao Fulbrightov program, bili su među najvećima u Europi. (...) Tako da je to bila zaposlena, aktivna ambasada. Imali smo oko stotinu Amerikanaca u Beogradu i oko 350 Jugoslavena.*"[76]

Thomas Dunlop (u Beogradu 1963. do 1965. i 1978. do 1982.) samu je zgradu nalazio najružnijom od svih u kojima je radio, i, nakon Moskve, najružnijom od svih koje je vidio. Koncem sedamdesetih radni su se uvjeti još više pogoršali.[77] Lowenstein, kojemu je život u Beogradu početkom šezdesetih bio zanimljiv, ali ne i posebno ugodan, smatrao je da je najveća pogreška State Departmenta bila što su izgradili rezidencije za zaposlene. Kako je upoznati se s nekim od običnih stanovnika ionako bilo teško, život u "compaundu" to je učinio praktički nemogućim.[78] Posve je suprotno mišljenje Roberta Clevelanda, direktora AID-a od 1963. do 1965., koji je doduše došao iz Rumunjske "pod vrlo negativnim uvjetima" i promjenu je doživio kao kretanje u "pozitivnom" smjeru. Smještaj u Beogradu ocjenjuje vrlo ugodnim.[79]

Najmlađi diplomatski službenici u političkom odjelu veleposlanstva obično su isprva radili u Joint Translation Serviceu (Združenoj prevodilačkoj službi). Troškove prijevoda, koji se obavljao u američkom veleposlanstvu, dijelile su vlade SAD-a i Ujedinjenoga Kraljevstva. Zadaća svakoga diplomata bila je ustati vrlo rano, potvrditi izbor članaka za prijevod koji je već učinio lokalni šef prevodilačkoga tima, "ispeglati" engleski i uvezati ih. Najprije su se prevodili naslovi i najvažniji članci, a kasnije oni duži, tako da se dnevno prevodilo i do četrdeset stranica teksta. Kako je Jugoslavija još uvijek bila razmjerno zatvorena, novine (uglavnom Borba, Politika i Komunist), kao i neki teoretski časopisi, bili

73) Johnson, 1,2.

74) Mayers, 208.

75) Broderick, 5. U Jugoslaviji od 1959. do 1962.

76) Rackmales, 89. Rackmalesov šef u to vrijeme, Warren Zimmermann u svojoj knjizi iznosi nešto drugačije podatke. U Zagrebu i Beogradu 1989. radilo je 110 Amerikanaca i 260 lokalaca. Zimmermann, 168.

77) Dunlop, 192.

78) Lowenstein 7, 12.

79) Cleveland, 1.

su važan izvor informacija. Montcriess Spear (u Beogradu 1955. do 1957.) zna da su neka druga veleposlanstva jednostavno uzimala ove biltene i slala ih svojim vladama kao izvješća iz Jugoslavije, dok William Dyess (u konzulatu u Beogradu od 1961. do 1963.) misli da je to bio "užasan" i "uglavnom nepotreban posao".[80] Stephen Palmer, koji je u JTS-u radio sredinom pedesetih, drži da je lokalce vjerojatno povremeno ispitivala tajna policija, tako da im se nije moglo posve vjerovati. Stoga je on osobno ne samo sve provjeravao, već nastojao usavršiti jezik kako bi mogao prepoznati kraće i manje članke, koji su svejedno mogli biti zanimljivi.[81]

Konzularni poslovi bili su jedan od načina kojim su američki diplomati mogli čuti što o životu u Jugoslaviji misle obični ljudi, oni koji su u veleposlanstvo došli tražiti vize za ulazak u SAD. Kako su mnogi Amerikanci poglede na Jugoslaviju dobivali od lokalnog osoblja (*"koje je dolazilo iz 'buržoaskih' ili, možda, obitelji koje su pripadale gornjem srednjem sloju i čija su obiteljska bogatstva i izgledi bili uništeni dolaskom komunista na vlast. Bili su žestoko anti-komunistički orijentirani, ili su se pretvarali da su takvi...*[82]). John Baker, koji je 1951. radio u konzulatu, nastojao je što prije toliko svladati "srpski" da mu više ne treba pomoć gospođe Žukov, doajenke lokalaca u Beogradu, kojoj nije vjerovao.[83] Charles Kennedy, bio je konzul kada je Madam Žukov iznenada preminula. Istoga dana otkrilo se da su svi lokalci znali kako je postojao tajni dogovor između nje i jednoga beogradskoga odvjetnika, koji su i onim osobama čije su vize bile rješive, nudili pravnu pomoć uz veliku naknadu.[84]

Thomas Dunlop spominje i "Diplomatski lov", koji je imao određenu dozu "zloglasnosti" nakon što je jedne godine "austrijski ambasador ubio francuskog ambasadora, ili obrnuto". Organiziran je svake godine, bio je gotovo obvezatan, ali se nije moralo loviti. Prednost lova bila je izvrsna hrana i mogućnost susreta s Titom.[85]

Međunacionalni odnosi

Putovanja američkoga diplomatskoga osoblja po Jugoslaviji bila su stimulirana. Obično se putovalo u parovima (jedan diplomat iz političkoga i jedan iz gospodarskoga odjela), što 'javnije', tako da su za upute pitali policajce čak i onda kada su točno znali koji smjer valja slijediti. Oni koji su bili akreditirani u Beogradu uglavnom su putovali u sve republike osim Slovenije i Hrvatske, koje je pokrivao generalni konzulat u Zagrebu. Zbog toga se opisi ponašanja i običaja, iako to uvijek nije naglašeno, zapravo odnose isključivo na taj dio Titove Jugoslavije. Veliki ih je broj, kao i Palmer pedesetih, bio "u osnovi optimističan da će se nacionalne poteškoće još više olakšati",[86] iako su još sedamdesetih najupućeniji diplomati nastojali predvidjeti što će se dogoditi sa zemljom nakon Titove smrti. *"Žao mi je reći, ali ne mislim da je itko od nas mogao predvidjeti konačnu sudbinu koja je zadesila zemlju.*

80) Dunlop, 41-44; Spear, 1; Dyess, 2.

81) Palmer, 14.

82) Dunlop, 40.

83) Baker, 2.

84) Kennedy, 4. Kennedy je konzul u Beogradu od 1962. do 1967.

85) Dunlop, 204.

86) Palmer, 25. Kennedy, Dunlop, Eagleberger, Lowenstein opisuju putovanja na kojima su uvijek bili nuđeni šljivovicom i mineralnom vodom.

Iako smo imali vrlo dobre znakove da je samo Tito ljepilo koje je sve držalo zajedno."[87] William Dyess, koji je u Beogradu živio početkom šezdesetih, kao konzularni službenik imao je prilike putovati zemljom. "*Bio sam zaprepašten kako se zemlja uopće drži zajedno. U Crnoj Gori kultura i društvo su potpuno drukčiji od Slovenije. Srbi i Hrvati su — čudim se da je opstala zajedno i ovoliko dugo.*"[88] Njemu nasuprot, Lowenstein, koji je u gotovo isto vrijeme bio u Jugoslaviji, nije uopće mogao vidjeti da zemlja ide prema raspadu. Veliki broj miješanih brakova, kao i odlazak stanovnika jedne republike na posao u drugu, smatrao je, anulirati će razlike, koje za dvije generacije više neće postojati. Richard Johnson, koji je u Beogradu bio početkom šezdesetih i sedamdesetih, tada je smatrao da je proces integracije različitih nacija bio nezaustavljiv. "Na nas su utjecali ljudi koji bi rekli ' Ne pitajte me jesam li Srbin ili Hrvat, ja sam Jugoslaven."[89]

Lowel Fleicher, na službi u veleposlanstvu u drugoj polovici sedamdesetih, obično je čitao latinično izdanje "Borbe". Jednoga mu je dana šef lokalaca u konzularnom odjelu, pravnik školovan van Jugoslavije, rekao da ne shvaća kako može čitati latinično, a ne ćirilićno izdanje ako želi shvatiti pravo značenje članka. "*To je samo jedna sitna, mala anegdota koja, mislim, pokazuje, snažne antagonističke osjećaje koje su (imale) različite nacionalnosti, koje su bile skupljene zajedno u toj umjetnoj zemlji*".[90]

Srbija i Srbi

Ellen Johnson, koja je bila tajnica Lawrenceu Eagelbergeru, naglašava kako je veleposlanik poticao osoblje na putovanja jer: "*Beograd nije blagoslovljen zanimljivim stvarima. Povrh svega, to je i jedan ružni grad bez osobnosti. Kakogod, jednom na zapadnoj obali, to je druga priča. Stari gradovi poput Dubrovnika, spomenici su povijesti, a i okolina je ljupka.*"[91] Thomas Dunlop sličnoga je mišljenja. "*Svatko tko je bio tamo, zna da Beograd nije baš lijep grad. Teško je zagađen dimom od ugljena, ljudi izgledaju nekako mrko...*"[92] Postojala je intenzivna mržnja Srba prema drugim Jugoslavenima. Sjećam se jedne izreke koju sam stalno slušao: gdje god je srpska kuća, tamo je Srbija, sjeća se Dunlop.[93]

Robert Rackmales, otpravnik poslova u beogradskom veleposlanstvu početkom devedesetih izjavio je kako "... *Srbi imaju način, gotovo genijalni, okrenuti ljude protiv, odnositi se prema njima, ili reagirati na njih na način koji još više smanjuje ionako malenu količinu simpatije koju netko osjeća za bilo koje argumente koje iznose.*"[94]

87) Fleischer, 22.
88) Dyess, 5.
89) Johnson, 5.
90) Fleischer, 23.
91) Johnson, 2.
92) Dunlop, 40.
93) Isto, 54.
94) Rackmales, 104.

Bosna i Hercegovina

James Lowenstein prvi je puta u Jugoslaviju došao u sklopu Posebne misije Sjedinjenih Država u FNRJ početkom pedesetih. Iako dvadesetdvogodišnjak, raspoređen je u, po njegovom sudu, najtežu od najtežih republika. Iz Makedonije se lako moglo doći do Soluna, iz Titograda do obale, dok je on bio: "*...ne samo sam u Sarajevu, već i jedini stranac u Bosni i Hercegovini.*"[95] Jedini, ali kratkotrajni, poznanik bio je sin direktora hotela "Europa" u kojemu je stanovao, a koji je volio jazz. No, takvi su susreti uskoro bili zabranjeni, pa je Lowenstein, osim prevoditelja "poslijediplomca iz Beograda, koji je mrzio Sarajevo i čiji engleski zapravo nije bio jako dobar" i koji mu je doskora "išao na živce", mogao biti u društvu s tek dva vladina činovnika koji nisu govorili engleski. Predsjednik vlade BiH Rudi Kolak bio je ljut što je u Sarajevo poslana tako mlada osoba. Kada je čuo da je Amerikanac nezadovoljan, predložio je da ga upozna s mladim djevojkama, da bi u istome trenutku povukao ponudu uz obrazloženje da "to nije dobra ideja, samo bi vas odvukla od vašega ozbiljnoga posla".[96]

Lowenstein je svakoga dana u džipu s vidljivim američkim obilježjima putovao Bosnom i Hercegovinom i nadzirao distribuciju američke pomoći, želeći se uvjeriti da se ona ne raspoređuje jedino članovima Partije. "*A ono što smo činili, kasnije mi je postalo jasno, bila je priprema terena za kasnije programe pomoći.*" Jedan od "vidljivih" načina pomaganja nešto kasnije bio je i izvoz golemih dizelskih lokomotiva, koje su građani Jugoslavije zvali "Kennedy".[97]

I tada je bilo moguće vidjeti vrlo oštre nacionalne podjele, pa čak predvidjeti i oružanu podjelu Bosne i Hercegovine. Ipak, smatra Lowenstein, većina stanovništva nastojala je preživjeti, jer su ljudi bili "vrlo siromašni". [98] Slično je sredinom pedesetih doživio i Stephen Palmer. Iako se o tome šutilo, u novinama se ipak moglo pročitati o političkim zatvorenicima ("obično su Muslimani psovali Titovu vladu"). Tada je bio optimističan da će se prilike smiriti.[99]

Sredinom pedesetih predloženo je otvaranje još jednoga američkoga konzulata u Jugoslaviji. Unatoč prijedlozima da to bude Skopje, većina je bila za Sarajevo, zbog mješavine naroda i važnosti BiH za obranu zemlje. Palmer je imenovan konzulom 1957. i uživao je u Sarajevu do 1959. Osoblje je uključivalo konzula, vice-konzula i njegovu suprugu koja je bila tajnica, vozača i još tri lokalca. Kako isprva nisu radili s vizama, posao se sastojao od putovanja i izvještavanja o prilikama u republici. Ponekad je odlazio u lov s visokim političarima koji je običavao započeti doručkom od "šljivovice i bureka s mesom". S republičkim političarima moglo se uspostaviti odnos, ali ništa slično nije vrijedilo za manje gradove, poput Travnika ili Gradiške. Mostar je bio "razmjerno kozmopolitski i otvoren". "*Naravno, tamo je bilo pola Srba i pola Hrvata s djelićem Muslimana. (...) Za ljude u selima koji se nisu pomakli bilo je jasno da mnogi od njih žive u prošlosti.*"[100]

---

95) Lowenstein, 2, 3. Zanimljivo je da je Lowenstein kasnije postao američki veleposlanik u Luksemburgu, gdje je šef talijanskoga diplomatskoga predstavništva bio bivši talijanski konzul u Sarajevu, koji je Bosnu i Hercegovinu napustio neposredno pred rat.

96) Isto, 4. Lowenstein naglašava kako je ironično što je baš Kolak dao takvu primjedbu, jer je sam kasnije pao u nemilost zbog orgija koje je organizirao.

97) Broderick, 5.

98) Lowenstein, 3.

99) Palmer, 22.

100) Isto, 23.

Drugi konzul u Sarajevu bio je Nicholas Andrews (1959.-1961.). Zapazio je borbu za vlast unutar Partije između različitih naroda, koji su se međusobno borili i za vrijeme Drugoga svjetskoga rata. Nikada rukovodioci nisu bili samo iz jednoga naroda, ali su "Muslimani izgledali najmanje...najmanje su se pojavljivali na površini. (...) Ali na Muslimane u cjelini i Srbi i Hrvati gledali su s visine".[101] Odmah iza ove tvrdnje Andrew zaključuje da su se i Hrvati smatrali nedovoljno zastupljeni i držali povučeno.

Kennan je predložio zatvaranje konzulata koji nije bio posebno iskorišten. Šef konzulata u Beogradu Charles Kennedy podržao je tu odluku, ali je prošlo još nekoliko godina tijekom kojih su Charlie Stout (1961.-1962.) i Robert Shackleton (1962.-1964.) bili na čelu konzulata, prije no se odluka provela u djelo.

Albanci

Svi diplomati koji su govorili o Albancima imaju jednake stavove. "*Sjećam se da sam bio zgrožen srpskim prezirom prema Albancima, Šiptarima (ime za Albance, pejorativno kada ga koriste Srbi).(...) Srbi su u isto vrijeme mrzili i osjećali odvratnost prema Albancima. Takva odbojnost, uz mržnju, otrovna je mješavina. To vodi genocidu*," naglasio je Dunlop.[102] Lowenstein jasno ističe da su Albanci bili izvorom predrasuda, ljudi koje su smatrali "unter menchen i diskriminirali ili ismijavali na svaki mogući način".[103] Ryerson kaže kako je bilo moguće zamijeniti riječ "nigger" riječju "Šiptar" i zamisliti Mississippi 1952.[104] Stephen Palmer, u Jugoslaviji sredinom pedesetih, govori kako su vlasti bile posebno agilne u sprečavanju susreta stranaca s uglednim Albancima, intelektualcima. "*To je bilo vrlo prisutno i bili smo posve svjesni da su Alabnci iznimno varani od Srba.*"[105] Dunlop, koji je na Kosovo ponovo došao 1993., sjeća se kako se, svaki puta kada se počelo govoriti o Albancima, pokazao "ružni dio srpskoga političkoga bića", pa su čak i oni Srbi "koji su trebali biti 'pozapadnjeni' i civilizirani znali reći: "Pa, možda su plinske komore ono što trebamo."[106]

Prilike u pokrajini samo su se pogoršale zbog "srpske gluposti i čak brutalnosti", jer su bili bez ikakve ideje kako riješiti poteškoće. "*Srbi nisu imali nikakvu politiku osim okupirati zemlju milicijom i oružanom silom.*"[107]

Dunlop je bio politički savjetnik u Beogradu u trenutku kada su izbile demonstracije na Kosovu 1981. godine. "*Bilo je glasina o masakrima i velikom broju ubijenih ljudi.*" Promatrače u pokrajinu poslala su talijansko, grčko i američko veleposlanstvo, sve dok jugoslavenske vlasti nisu poručile da je Kosovo "zatvoreno za posjetitelje". Za gušenje

---

101) Andrews, 4.

102) Dunlop, 54.

103) Lowenstein, 12.

104) Ryerson, 2. Iako ne govori o Albancima na Kosovu, doista je zanimljivo sjećanje Stephena Palmera koji se sredinom pedesetih zatekao u Titogradu točno na Staru godinu. Glavni je hotel bio u lošem stanju i prepun Kinezа. Bili su to službenici ambasade u Tirani, koji su često dolazili u Crnu Goru zabaviti se.

105) Palmer, 18.

106) Dunlop, 412. I Dunlop i Charles Kennedy sjećaju se Happyja i Smileya, Albanaca s Kosova koji su radili u tenis klubu u koji su bili učlanjeni pripadnici diplomatskoga kora. Charles Kennedy se sjeća da je jedan od dvojice Albanaca, kako bi dobio vozačku dozvolu, morao otići u Skopje, jer "nijedan Šiptar nije mogao položiti vozački ispit u Beogradu".

107) Isto, 413.

protesta upotrebljena je regularna vojska, a u Prištinu su poslana i dva tenkovska bataljuna. "*Bilo je prilično zastrašujućih slika koje su snimili civili s vidio-kamerama koje su tada bile dostupne*". Svi ovi događaji naveli su američku tajnu službu CIA-u da za Jugoslaviju osnuje posebnu CIA "Adjunct Group" (Pomoćnu grupu), koja je trebala pomagati obavještajnim agentima koji su pokrivali veliko područje, da izgledno eksplozivne zone ne smetnu s uma.[108] Jedini diplomat koji ističe da bi "svaka poštena osoba rekla da je bilo teško biti Srbin na Kosovu u vrijeme kada su Albanci imali moć" koju im je dao Tito, jest zamjenik šefa misija od 1989. do 1993. Robert Rackmales.[109]

Generalni konzulat Sjedinjenih Država u Zagrebu, Slovenija i Hrvatska, Hrvatsko proljeće

James Lowenstein, koji je u Zagrebu proveo nekoliko dana početkom pedesetih, opisuje kao "neobičan". Konzul i vice-konzul međusobno nisu komunicirali, a sve poruke prenosio je tajnik, gospodin Ramsey, pa čak i onda kada su svi bili u istoj prostoriji.[110]

Lewis Bowden, iako isprva imenovan vice-konzulom u Beogradu, koncem listopada 1952. poslan je u Zagreb, gdje se i oženio. Kako je s dolaskom republikanske administracije u Bijelu kuću 1953. njegova dužnost u konzulatu ukinuta, vraćen je u Beograd. Glavna Bowdenova zadaća bila je utvrditi nacionalizacuju američke imovine, što je značilo da je puno putovao. U to vrijeme nije bio svjedokom međunacionalnih trzavica.[111]

Nekoliko mjeseci prije završetka Eisenhowerova mandata Dubrovnik je isključen iz područja odgovornosti generalnoga konzulata u Zagrebu. Kako pritisak zahtjeva za vizama na konzulat u Sarajevu nikada nije bio posebno velik, a konzul je bio odgovoran za Crnu Goru u koju se putovalo preko Dubrovnika, formalno je svaki puta kada je ulazio u Hrvatsku o tome trebao obavijestiti State Department. To je doista bilo nepraktično, pa je Dubrovnik dodijeljen Sarajevu. Promjenu je zatražio tadašnji konzul Nicholas Andrews, a odobrio je otpravnik poslova O'Shaughnessey.[112] Od 1968. do 1969., Bob Owen je bio generalni konzul, a Robert Rackmales šef konzularnoga odjela u Zagrebu. Konzulat je, smatra Rackmales, bio razmjerno dobro ekipiran, pa su osim konzula, dva gospodarska savjetnika i dvojice konzularnih službenika, u Zagrebu bili još tajnik, djelatnici USIS-a i veći broj (oko 35) lokalaca. Thomas Dunlop, koji je bio drugi čovjek konzulata od 1969. do 1972., posve suprotno, smatra da je to bio maleni konzulat sa samo deset Amerikanaca. Za lokalne djelatnike kaže da su, kao i u Beogradu, "bili vjerojatno nešto stariji no što smo priželjkivali, ali prilično energični i voljni preuzeti inicijativu i učiniti ono što je bilo važno."[113]

U to su vrijeme Sjedinjene Države još uvijek bile naklonjene Titu, "prijateljskije no što smo trebali biti". I Rackmales i Dunlop smatraju da je Titova čistka liberalnih političara 1971. bila "pogrešna odluka koja je pomogla da dođe do nekih od kasnijih tragedija." U drugoj polovici šezdesetih su se "vidjeli prvi jasni znaci hrvatskoga nacionalizma i malo slobodnijega

108) Isto, 399. Razgovor s Dunlopom vođen je 1996. godine. Bivši američki diplomat rekao je da jedino rješenje koje vidi jest da sve eksplodira i da dođe do krvoprolića, pogroma poput onoga u Ruandi.

109) Rackmales, 104.

110) Lowenstein, 2.

111) Bowden, 2.

112) Andrews, 3.

113) Dunlop, 122. Dunlop kao iznimno vrijednu osobu ističe Đuru Njerša.

ozračja."[114] Američki diplomati u Zagrebu bili su "ohrabreni otvorenošću i fleksibilnošću" s kojom su hrvatski političari koristili nacionalizam, smatrajući da se sve ionako odvija unutar okvira koje je postavio Tito. "*Prepoznali smo rizik nasilja, među-etničkoga nasilja... Mnoge nogometne utakmice između srpskih i hrvatskih klubova završile bi u nekom obliku krvavoga sukoba. Ali mislim da smo osjećali da je odgovor u liberalnijem vodstvu koje će takve osjećaje kanalizirati u politički prihvatljive oblike.*"[115]

Odnosi s lokalnim političarima u Zagrebu bili su korektni, ali na određenoj distanci. U usporedbi s njima, Slovenci su bili topliji i prijateljskiji. Međutim, sve se dramatično promijenilo od ljeta 1968. Nakon intervencije zemalja Varšavskoga pakta u Čehoslovačkoj, Hrvati su, na čijem je teritoriju bio najveći broj čehoslovačkih turista, bili uplašeni. Kolone Čeha i Slovaka počele su opsjedati konzulat, a na jednom prijamu šefica konzularnoga odjela u hrvatskom tajništvu za vanjske poslove, koja je uvijek bila "ljubazna, ali hladna", čim je ugledala Rackmalesa, "poletjela je i toplo me zagrlila". Od toga su trenutka hrvatski dužnosnici postali daleko srdačniji, tvrdi Rackmales.

Thomas Dunlop je Hrvate doživio kao voljne za razgovor s Amerikancima. Iako bi i Srbi vjerojatno činili isto, "Hrvati i Slovenci sasvim sigurno su se osjećali manje zapretani". "*Većina toga je vjerojatno bila zbog toga što su Hrvatska i Slovenija imale zapadnu tradiciju. (...) Razlika između Slovenije i Hrvatske je znatna. Razlika između tih dviju republika i ostatka Jugoslavije, također je znatna. ... ceste u Sloveniji i Hrvatskoj bile su bolje no drugdje u Jugoslaviji. Vlakovi su prometovali na vrijeme. Bilo je više hotela koji su bili 'podnošljivi', i manje zahoda koji nisu...*"[116] Do smjene Aleksandra Rankovića 1966. i u Sloveniji i Hrvatskoj nadzor nad diplomatima bio je vrlo vidljiv. Bilo je to logično, smatra Dunlop. "*Shvatio sam da je stupanj nezadovoljstva vjerojatno najveći u tim područjima i željelo se što je više moguće izolirati diplomate.*" Hrvati su željeli "identitet, željeli su biti Hrvati, ne Jugoslaveni", nadzor nad prihodima od turizma. "*Mi nismo vidjeli ništa posebno krivo u tim željama*".[117]

Thomas Dunlop koji je u Zagreb došao u ljeto 1968. kaže kako je postupak prenošenja autorireta iz središta prema republikama do tada već dobio zamah. "*Postojao je kadar sposobnih, mlađih ljudi srednjega ili višega ranga u komunističkoj partiji u republikama koji su bili spremni, voljni i gorljivi preuzeti odgovornost i zavladati.*" U Hrvatskoj to su bili Mika Tripalo i Savka Dapčević Kučar. "*Ona je bila prilično zgodna. Nije bila čarobna ljepota, ali je bila mlada, što je bila promjena u odnosu na ranije vođe, imala je crvenu kosu, vjerojatno malo obojanu, imala je ljupki smiješak. Ljudi je nikada nisu zvali "briljantnom", ali je zasigurno bila lukava.* S Tripalom (ali i Stanom Kavčičem) bio je impresioniran. "*Tripalo je imao izvanredan, narodni dodir. (...) Tripalo je rijetko učinio grešku u javnom nastupu.* (...) *Bili su impresivna grupa. Osobno uopće nisam poznao vođe kao oni u Beogradu. Po prvi puta da sam bio svjestan, bilo gdje u svijetu ...(da je) vodstvo komunističke partije postalo popularno političko vodstvo.*"[118] "*Po prvi i posljednji puta u životu postao sam pravi 'obožavatelj' Tita, jer sam greškom mislio da će dopustiti mlađoj generaciji partijskih reformatora da ostvare svoje planove. Kako sam bio u krivu!*"

---

114) Rackmales, 23.

115) Isto, 25.

116) Dunlop, 129, 130.

117) Isto, 121.

118) Dunlop, 119, 120, 121, 131, 132. Dunlop neprestano Tripalovo ime piše Tripolo, a Kavčičevo, Kaverc! Isto tako govori o čistki u slovenskom rukovodstvu 1971., koja se nije dogodila.

Dunlop je bio na velikom skupu na tadašnjem Trgu Republike u Zagrebu, kada je govorila Savka Dapčević Kučar. Nakon što je prethodni govornik bio gotovo izviždan i nakon što je masa počela uzvikivati njezino ime, Savka se pojavila. "*Masa je eksplodirala. Ona nije znala što učiniti! To je bilo vrijeme kada se sve dogodilo. Naravno, političaru ne treba previše 'nanosekundi' da se prilagodi i to je bilo uzbudljivo vrijeme za nju. Svi od nas u konzulatu mislili smo da je ova javna potptora za reforme u hrvatskoj Komunističkoj partiji dobra stvar. (...) Mislili smo da je ovo odraz promjene u pozitivnom smjeru...*"[119]

Dunlop nekoliko puta govori kako je Konzulat vjerovao da je Tito doista svim srcem iza reformista. Posjetu predsjednika Nixona Zagrebu i Kumrovcu, koja se dogodila za vrijeme njegova službovanja u Zagrebu, uopće ne spominje![120]

Dunlop je prije Zagreba bio "totalno impregniran srpstvom". U Beogradu je bio u dodiru isključivo sa Srbima, slušao je o zločinima Ustaša, tako da nije "došao u Hrvatsku s bilo kakvim pro-hrvatskim pogledom".[121] Međutim, uskoro su izvješća iz Zagreba počela ukazivati na važna događanja u konzularnom distriktu. Ambasada u Beogradu neprestano je umanjivala važnost zbivanja u Hrvatskoj, koja su sve češće bila u suprotnosti s izvješćima iz Beograda. Veleposlanik Toon došao je u oštar sukob s generalnim konzulom Orme Wilsonom, koji se "pušio kada mu je veleposlanstvo reklo da će morati nadzirati izvješća prije no što odu u Washington", na što, po pravilniku o radu diplomatske službe, nije imala pravo. Titova "promjena mišljenja" i Karađorđevo bilo je veliko razočarenje. "*Grijehovi i greške uglavnom su uključivali nacionalizam. To je bio razlog zbog kojega su ljudi optuženi. To znači što su bili najprije Hrvati, potom Jugoslaveni, a kao zadnje članovi Partije. (...) Hrvati su mislili da ljudi istočno i južno od njih zapravo nisu dio Europe ili Zapada. Osjećali su da ne misle kao Hrvati. Osjećali su da što manje Hrvati imaju s njima, to bolje. Hrvati su bili odlučni da žele neovisnost, priznanje suverene, hrvatske države. Taj pogled nikada nije bio aritkuliran od vodstva Savke i Tripala, ali bio je prilično implicitan po onome što su činili i u kojem su smjeru išli.*"[122] Karađorđevo i zbivanja u kojima je nestao progresivni dio komunista, imali su za posljedicu krvavi raspad Titove Jugoslavije, smatraju Dunlop i Rackmales. Kratko vrijeme pred Titovu smrt američki diplomati načinili su listu jugoslavenskih političara koji bi dolazili u obzir za njegova nasljednika. Dunlop se sjeća kako na papiru nije bilo niti jedno hrvatsko ime. "*Sjećam se da sam gledao imena Hrvata koja smo napisali, onih koje sam donekle poznao ili sam to mislio nekoliko godina ranije. Sve su to bili ljudi za koje smo u jednome trenutku bili sretni da gube vlast, jer doista nisu bili budući vođe. Ali sada su svi ponovo bili na vlasti, vraćeni tamo od Tita nakon čistki 1971.*"[123]

Raspad Jugoslavije

O posljednjim mjesecima SFR Jugoslavije razmjerno detaljno govori jedino Robert Rackmales, koji je od rujna 1989. do srpnja 1993. bio zamjenik šefa misije. Marshall Harris u

119) Isto, 121.

120) O Nixonovu posjetu Hrvatskoj vidi Jakovina 1999.

121) Dunlop, 123; Rackmales, 26.

122) Dunlop, 133, 143. Dunlop razmjerno opširno govori i o dvjema Amerikankama koje su bacile antikomunističke letke s nebodera na središnjem zagrebačkom Trgu.

123) Isto, 216.

ljeto 1993. odstupio je s mjesta na bosanskohercegovačkom desku u State Departmentu i njegov je razgovor uglavnom o političkim razlikama u prvoj Clintonovoj administraciji (1993.-1997.). Stoga sam Harrisov razgovor iskoristio tek u onoj mjeri u kojoj se dotiče ranih devedesetih. Thomas Dunlop najprije je bio član Pomoćne grupe CIA-e za Jugoslaviju, a potom, samo nekoliko tjedana u ljeto 1993., promatrač OESC-a u Prizrenu. Posredno o raspadu SFRJ govore i Peter Secchia, američki veleposlanik u Italiji i Edward Rowell, ambasador u Luksemburgu početkom devedesetih.

Razmišljanja Rackmalesa i Harrisa, a u određenom stupnju i Dunlopa, posve su suprotna. Rackmales je postao desna ruka veleposlaniku Warrenu Zimmermannu, koji je naslijedio Jacka Scanlona. Rackmales je rujan 1989. u Jugoslaviji doživio kao "razdoblje velikoga optimizma". Nekoliko rečenica dalje, ipak, govori o "opreznom optimizmu". Hrvat Ante Marković bio je predsjednik vlade, zemlja je ulazila u višestranačje, a već je otprije bila otvorena prema Zapadu.[124] Zato su SAD 1989. i 1990., a na jasnu preporuku veleposlanstva, nastojale pomoći Markoviću, koga su vidjeli kao "najbolju, možda i zadnju nadu" za SFRJ. Marković je djelovao kao "dinamična osoba koja je znala kako razgovarati sa Zapadnjacima", osoba s "liderskim osobinama" koja je imala mogućnosti zaustaviti sustavne poteškoće s kojima se njegova slaba vlada suočavala. Potpora je bila vidljiva: Marković se susreo s predsjednikom SAD-a[125], glasnogovornici administracije obično su rekli poneku pozitivnu riječ o njemu, predsjednik George Bush ga je nazvao telefonom. Poslijednja jasna demonstracija bila je posjeta državnoga tajnika Jamesa Bakera početkom ljeta 1991. "*Baker je osjećao da se njegova poruka nije čula. Znao sam da njegovi ljudi snažno vjeruju da je jugoslavensko pitanje limenka sa crvima, da je gora od Bliskoga istoka i da ne postoji apsolutno nikakva želja, mislim, od strane Bakera i njegovih ljudi, da Sjedinjene Države imaju glavnu ulogu. (...) Slagao sam se s Bakerovom ocjenom da se dopusti Europljanima da vode loptu, jer to je bilo razdoblje kada je Europska Zajednica pokušavala iskovati zajedničku vanjsku politiku...(...) U tome trenutku, mislim, Bakerova pozornost, pozornost Predsjednika bila je zapravo usmjerena drugdje...*".[126] Bakerova posjeta trebala je poslati poruku vodstvima Slovenije i Hrvatske, koja su najavila unilateralno proglašavanje neovisnosti, da to svijet neće priznati. Trebalo se doći do političkoga rješenja i "sačuvati neki oblik Jugoslavije". "*Ukoliko to nije ostvarivo, trebali su nastaviti s razgovorima dok se konačno ne dogovori raspad.*" Poruka Srbiji bila je ne koristiti silu u održanju jedinstva Jugoslavije. Rackmales smatra da su argumenti Srba u Krajini kako imaju puno pravo na otcjepljenje od Hrvatske bili legitimni. Baker je također smatrao da je od Slovenaca dobio određena uvjeravanja, za koja su oni kasnije tvrdili da su bila posljedica krive interpretacije. "*Tako kada su Slovenci nekoliko dana kasnije učinili korak dalje i proglasili neovisnost, osjećao se osobno izdanim. U tome trenutku bio je vjerojatno više ljut na Slovence no na bilo koga drugoga.*"[127]

---

124) Ante Marković izabran je za predsjednika Saveznog izvršnog vijeća 18. ožujka 1989. godine. Bilandžić, 763.

125) Markovićev susret s Bushom bio je kratak i razočaravajući. Međutim, tijekom posjete u listopadu 1989. jugoslavenski predsjednik vlade susreo se i s državnim tajnikom Bakerom, ministrom obrane Richardom B. Cheneezom, ministrom trgovine, financija i bankarima u New Yorku. Zimmermann, 46-47.

126) Rackmales, 100.

127) Isto, 112. Rackmalesovo sjećanje neobično podsjeća na Zimmermannovo objavljeno u knjizi 1996. Slovenija i Hrvatska neovisnost su proglasile istoga dana, sporazumno, 25. lipnja 1991. Bilandžić, 792.

Srpska gospodarska blokada Slovenije, koju je Srbija proglasila nakon neuspjeloga održavanja "mitinga istine" u Ljubljani 1. 12. 1989., po Rackmalesovom je mišljenju, bila najjasniji dokaz da se zemlja raspada.[128] Marković je posve krivo vodio politiku, tako da je na kraju imao potporu tek male grupe intelektualaca. "*Bio je politički duh dugo prije no što je službeno odstupio.*"[129] Unatoč takvoj tendenciji, vodstvo veleposlanstva, tvrdi Rackmales, smatralo je da i 10% šansi za očuvanje zajednice treba iskoristiti i "to je bio politički pravac koji smo u osnovi nastavljali tijekom Bakerova posjeta." Svejedno, konkretna pomoć u novcu nije trebala doći sve dok ne postane jasno da se zemlja neće raspasti. Marković se iz posjete SAD-u vratio razočaran, jer nije dobio ono što je očekivao.

Procjenu o raspadu, prije no zaposleni u veleposlanstvu, dao je Lawrence Eagleberger još 1990. tijekom svoga posjeta Beogradu koncem veljače. Eaglebergerovo mišljenje da Jugoslavija nestaje bila je ugrađena u procjenu Savjeta za nacionalnu sigurnost, čiji su podaci kasnije procurili do tiska. CIA je smatrala da će se Jugoslavija raspasti u najviše osamnaest mjeseci. Dunlop je bio jedan od onih koji su radili na izvješću CIA-e. Nije bio zadovoljan s konačnim tekstom jer nije uključilo dio o Bosni, "jednostavno zbog dužine".[130] Još manje je bio zadovoljan člankom koji je na temelju dokumenta napisao dopisnik New York Timesa Johnny Apple. Podaci koji su tada izašli u javnost samo su ubrzali, prema Rackmalesovom sudu, raspad zemlje. Njegovo je mišljenje bilo da se "legitimna" težnja Hrvata za neovisnošću i srpsko nastojanje na "sigurnosti" (jer su smatrali da im jedino srpska vlast može garantirati sigurnost) može biti dovedena u suglasje: "*Došao sam do zaključka da razmjene stanovništva postaju nužne.*"[131]

Od svih diplomata akreditiranih u Beogradu jedino je austrijski zamjenik šefa misije zagovarao raspad zemlje, koju je smatrao umjetnom tvorevinom koja nikada nije ni trebala nastati. "Mislim da je ubojstvo nadvojvode Franje Ferdinanda uzeo osobno." Njemački veleposlanik, ali i, prema saznanjima Amerikanaca, ostali profesionalci u ministarstvu u Bonnu, a posve suprotno svojoj vladi, oštro se suprotstavljao "ranom priznanju Hrvatske i Slovenije". Sovjetski veleposlanik, koji je u Jugoslaviji proživio više od 12 godina, bio je čvrsto uvjeren, kao i većina ostalih misija da će savezna vlada i vojska uspjeti sačuvati Federaciju.[132] Američko veleposlanstvo bilo je podijeljeno. Rackmales je bio posve u suglasju s veleposlanikom Warrenom Zimerrmanom. Niži diplomatski službenici 1993. su bili, sjeća se Dunlop, "sami jastrebovi". "*Željeli su zračne udare i puno veće američko uplitanje u Bosni.*"[133] To potvrđuje i Harris, ali i Rackmales, koji se ipak ponosi da se razlike u djelovanju veleposlanstva nisu vidjele. Harris vrlo jasno kaže da mu se nije sviđalo izvještavanje iz Beograda Zimmermanna i Rackmalesa. Beogradsko je veleposlanstvo imalo "tipičan slučaj 'klijentelizma'". Smatrali su da se i s Radovanom Karadžićem i Slobodanom Miloševićem može razgovarati dok se ne postigne zadovoljavajući dogovor.[134]

Možda je baš zbog činjenice da je Lawrence Eagleberger, tijekom Bushove administracije najprije drugi, a potome prvi čovjek State Departmenta bio stručnjak za Jugoslaviju, Brent Scowcroft, savjetnik za nacionalnu sigurnost bivši vojni ataše u Titovoj Jugoslaviji,

128) Isto, 91., Bilandžić, 765.
129) Isto, 95.
130) Dunlop, 405.
131) Isto, 404.
132) Isto, 96, 118, 119
133) Isto, 414.
134) Harris, 15.

pomoćnik tajnika za europske poslove Tom Niels također je bivši diplomat u Jugoslaviji, kao i Zimmerman i Rackmales, američka je politika tijekom 1990. i 1991. bila kakva je bila. Unatoč vrhunskim ekspertima, svi se slažu da dobrih političkih procjena nije bilo. U isto vrijeme, na jugoslavenskom desku u State Departmentu bilo je dosta onih koji su mislili da je njemačka politika prema Jugoslaviji jedina ispravna. Harris kaže kako je nešto kasnije Bushova administracija došla do zaključka da SAD nemaju "pravih interesa u Bosni". "... *postignuta odluka bila je zbog vrlo ciničnih razloga unutarnje politike u izbornoj godini*".[135] Argumenti stručnjaka u State Departmentu uglavnom su bili otklanjani.

Hrvati i Slovenci neprestano su, smatra Rackmales, proturali argument da je Milošević boljševik koji želi uspostaviti autoritarni sustav u Jugoslaviji. "*Definitivno je bilo nečega u tome argumentu. Ali ono što smo mi promovirali bio je koncept da je nemoguće ostvariti demokraciju u kaotičnom raspadu Jugoslavije*".[136] Rackmalesov dugački razgovor neprestano je nastojanje da se opravda politika očuvanja Jugoslavije. Za naoružavanje "članova Tuđmanove stranke" izgovor je bio da to isto čine i Srbi. "*Vjerujem da je bilo nekih područja gdje su se događale sporadične isporuke oružja Srbima, ali razmjeri hrvatske operacije, i činjenica da su imali službeni blagoslov znatno su podigli napetosti i utjecali da i na drugoj strani poraste naoružavanje.*"[137] Politiku Srbije na Kosovu uspoređuje s ponašanjem "hrvatske policije u Krajini", koja je "ljudima oduzela njihova prava koja su do tada uživali"!? "*Jedna od prvih stvari koje su učinili bilo je da, u osnovi, otpuste sve srpske policajce u Krajini. U isto vrijeme bilo je mnogo otkaza u tvornicama koje su vodili Srbi. Čitav niz poteza koji nas je naveo da se usredotočimo na Krajinu u smislu ljudskih prava. Warrenu u prilog, on je uvijek konfrontirao Tuđmana s ovime. Tuđman je redovito primao Warrena. Tuđman je vrlo dobro znao da je njegova jedina šansa (za) postizanje neovisnosti (uz) ... zapadnu simpatiju. Tako da on nikada ne bi pritegnuo ruku SAD-u kao Milošević.*"[138]

Po njegovu sudu, Tuđman i Milošević odlično su se slagali. O sastanku u Karađorđevu početkom ljeta 1991., na kojemu je, tvrdi Rackmales, razgovarano o podjeli Bosne i Hercegovine, ima vrlo precizna sjećanja. "*Obojicu smo ih suočili s time. Nekako su napola zainteresirano poricali nešto tako. Ali informacija je bila prilično čvrsta i pouzdana, i ništa što se kasnije dogodilo ne bi me navelo da se zapitam jesu li izvještaji koje smo dobili o tome sastanku bili točni. Moji su osjećaji bili da su jedan drugoga nadigrali i iskoristili... Mislim, za Tuđmana Milošević je bio idealni vladar Srbije. On je smatran komunistom, što je Tuđmana činilo boljim u usporedbi. (...) U isto vrijeme mislim da je Milošević osjećao određenu odbojnost prema Tuđmanu i osjećao da ga može motati oko prsta svaki puta kada su se susreli. Sjećam se zapadnoeuropskoga diplomata koji je putovao zajedno s Miloševićem i vojnim vrhom s jednoga od niza sastanaka predsjednika*

135) Isto, 7. Ipak, nisu svi nositelji političke moći u SAD-u početkom devedesetih dijelili to mišljenje. Senator Robert Dole, predsjednički kandidat republikanske stranke na izborima 1996., posebno se zanimao za Kosovo, gdje je i govorio na skupu Albanaca. Veliko zanimanje američkoga senatora za ovaj dio Europe dolazio je, po Rackmalesovom sjećanju, od bliske suradnice koja je "Hrvatica, ali također s vrlo bliskim vezama s Albancima i ona je utjecala na njega". Rackmales, 104.

136) Rackmales, 94.

137) Isto, 97.

138) Isto, 118. Rackmales je ovo rekao 1995. godine. Godinu dana kasnije Warren Zimmermann napisao je knjigu u kojoj opisuje događaje u Jugoslaviji tijekom njegova veleposlaništva. Opis Tuđmana je gotovo identičan. Isto tako, obojica misle da je odluka Slovenaca da napuste Federaciju bila "sebična" i samo je ubrzala krvoproliće koje je slijedilo.

republika (...) i on je rekao kako je Milošević bio vrlo otvoren o tome kako misli da je Tuđman silno glup i kako ga je posve nasamario u razgovorima koje su upravo vodili. I on i vojni vođe su se smijali Tuđmanu, imali su vrlo malo poštovanja prema njegovom umu i sposobnostima. Moram, ipak, dodati da je u Bosni igrao pametnije no Milošević, izbjegavajući sankcije dok je u isto vrijeme nastojao na, u osnovi, jednakoj politici."[139]

Milošević je američkoga veleposlanika Zimmermanna bojkotrao od trenutka kada se nije pojavio na proslavi ustavnih promjena u Srbiji, kojom su pokrajine izgubile elemente suverenosti (ustavni akt izglasan je 28. ožujka 1989.). Rackmales krivo govori da su se s promjenama Ustava složili predsjednici svih jugoslavenskih republika i da su svi bili prisutni na proslavi u Sava centru. Milošević je vjerovao da je bojkot zapadnih ambasadora bio potaknut iz veleposlanstva SAD-a.[140] Do Miloševića je bilo nemoguće doći, a i niz kasnijih susreta, sa Cirusom Vanceom, Robertom Bartholomewom, bili su takvi da se unaprijed znalo što će na njima biti rečeno. Rackmales za Miloševića tvrdi da je "mogao gledati u oči i reći nešto što sam znao i on je vjerojatno znao da znam, a bilo je potpuno krivo". *"Stvar je u tome da se niti jedan od ovo dvoje ljudi (Tuđman i Milošević, op. a.) u nekim slučajevima nije ustručavao poricati stvari koje su bile očigledne ili opće poznate."*[141]

"Savezna Republika Njemačka imala je krizu savjesti prema Jugoslaviji, posebno u odnosu na ulogu koju su njemačke, ili nacističke snage imale u Hrvatskoj i Srbiji, napose u Hrvatskoj, tijekom Drugoga svjetskoga rata." Zbog iznimnoga pritiska iz Zagreba i javnoga mnijenja, vlada u Bonnu smatrala je da se priznanje hrvatske neovisnosti ne smije odgađati, želeći to učiniti još u srpnju 1990. *"Tada je započeo dugi, dugi postupak pokušaja da ih se uvjeri da to ne čine. (...) Doslovce svi, uključujući SAD govorili su Nijemcima: "Ne činite to."*[142] Slično je bilo i s vladom u Rimu, sjeća se tadašnji američki veleposlanik Seccia. *"Talijani su osjećali da je Baker-Bushova politika prema priznanju Hrvatske i Slovenije bila ispravni put. Ali Kohl i Sveti Otac gurnuli su priznanje ispred dogovorene granice što je bila greška."*[143] Američkog izaslanika Cyrusa Vancea odluka o priznanju najviše je pogodila. *"Razgovarao sam s Vanceom o njemačkom požurivanju za rano priznanje. On je Genschera poznao prilično dobro i rekao je da ne zna zašto to čini. O tome s njim ne mogu razgovarati, potpuno je zatvoren. (...) ... Warren i ja bili smo ti koji smo mu zapravo donijeli vijesti, da SAD i Europljani kane priznati Sloveniju i Hrvatsku.*[144]

Vidi o tome: Zimmermann, 71-77.

139) Isto, 98.

140) Zimmermann Miloševićevu ljutnju tumači nedolaskom na proslavu 600. obljetnice Kosovske bitke 1989. Vidi o tome: Zimmermann, 20.

141) Rackmales, 99.

142) Rowell, 296. Nakon priznanja Hrvatske i Slovenije, Rowell, tada veleposlanik SAD-a u Luxembourg Cityju, kaže kako su neovisnost proglasile Bosna i Hercegovina i Crna Gora! Slobodana Miloševića ocjenjuje kao osobu koja je bila pokretana političkom moći, a za to je koristila nacionalizam, dok Franju Tuđmana ocjenjuje kao osobu koja je nacionalizam i neovisnost Hrvatske koristila za učvršćenje vlastite vlasti.

143) Secchia, 33. Naprosto je nevjerojatno koliko je ukorijenjen stav da je Njemačka "prerano" priznala Hrvatsku i Sloveniju. Tek po zaključku arbitražne komisije Europske zajednice, kojom je predsjedao Robert Badinter, da je "SFRJ u procesu dezintegracije" dolazi do odluke zemalja EZ-a po kojoj su odlučile priznati svaku dotadašnju jugoslavensku republiku koja to zatraži (17. prosinca 1991.). Na temelju te odluke, Njemačka je 23. prosinca 1991. izjavila da će to doista i učiniti, zajedno s ostalim zemljama, sredinom siječnja. Dakle, de iure Njemačka je Hrvatsku i Sloveniju priznala *istoga* dana kada i Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Danska i ostale zemlje zapadne Europe. Vatikan je diplomatsko priznanje dao 13. siječnja 1992. Bilandžić, 796.

144) Tu Rackmales najprije kaže Bosna, ali se kasnije ispravlja, naglašavajući da se radilo o priznanju Hrvatske i Slovenije.

Doslovno je problijedio, zatresao glavom i rekao da će se zbog toga dogoditi strašna tragedija. On se zalagao najviše što je mogao protiv priznanja jer je to ograničilo njegovu ulogu kao pregovarača..."[145]

Zaključak

Foreign Affairs Oral History Collection koja se čuva u Launger knjižnici Sveučilišta Georgetown istraživaču odnosa Sjedinjenih Drzava i Titove Jugoslavije nudi određeni broj novih podataka ili potvrđuje neka stara saznanja: John Foster Dulles bio je jednako tvrdoglav u pomoći Titu, koliko i žestoki borac protiv komunizma uopće. To smo znali i ranije, ali je sada moguće sjećanja jugoslavenskih diplomata potkrijepiti i onima s američke strane. George Kennan bio je diplomat koji nikoga nije ostavljao ravnodušnim, ali, unatoč svojoj genijalnosti, nije bio samo hvaljen. I to se može iščitati iz dokumenata koje je američka vlada objavila sredinom devedesetih. Iskustva u radu s Kennanom, ma kako da se ponekad međusobno mogu razlikovati, ipak daju plastičniju, življu sliku rada u američkom veleposlanstvu u Titovoj Jugoslaviji.

Ono o čemu pojedini diplomati nisu progovorili također pokazuje razliku u doživljaju određenih događaja. Svakako bi se očekivalo da zamjenik generalnoga konzula u Zagrebu u vrijeme kada predsjednik SAD-a po prvi puta u povijesti čini presedan i posjećuje još jedan grad, pa i selo (Kumrovec) u državi u kojoj boravi, o tome ima vrlo živa sjećanja. Međutim, Thomas Dunlop o Nixonu u Zagrebu ne govori niti riječi. Isto tako, Friedland, koji je Nixona dočekao u Beogradu, sjeća se dva posve sporedna detalja. Posredno bi ono o čemu se nije govorilo moglo sugerirati što američkim diplomatima nije bilo zanimljivo ili od presudne važnosti.

Broj grešaka i nepreciznosti u razgovorima posljedica je, dijelom, ne isuviše dobro pripremljenih sugovornika. Često su postavljena pitanja posve osnovna ili su pak oni koji su vodili razgovor nametali vlastito viđenje određenoga problema. Raspad Jugoslavije i krvavi sukobi koji su se početkom devedesetih dogodili na prostoru SFRJ prečesto su 'zamagljivali' ostale odgovore i time još više potaknuli 'naknadnu pamet' sugovornika. Odnosi među pojedinim narodima svakako su bili važan dio promatračkoga posla svakoga diplomata u multinacionalnoj federaciji, ali ne i jedina važna zadaća. Unatoč velikome broju diplomata s kojima se razgovaralo, ništa nije rečeno o jugoslavenskim političarima koji su uz Tita nosili vlast, jugoslavenskim diplomatima, o iskustvima ostalih diplomata akreditiranih u Beogradu, stvarnom životu u Jugoslaviji, funkcioniranju političkoga sustava, ali i kulturi, školstvu itd. Isprika zašto se tako površno kazuje o Titu može biti da je među onima s kojima se razgovaralo vrlo maleni broj veleposlanika, koji su jedini imali mogućnost češćih susreta sa šefom jugoslavenske države.

Zbirka zato sama po sebi ne dozvoljava gotovo nikakve čvrste zaključke. Ono što se bez ostatka može zaključiti jest da su svi koji su pripremani za posao u Titovoj Jugoslaviji učili prije svega srpski jezik i kulturu. Postojanje konzulata u Zagrebu koji je bio nadležan za prostor Hrvatske i Slovenije, većinu je diplomata akreditiranih u Beogradu izlagao susretima sa stanovnicima istočnih i središnjih dijelova zemlje, manje onih na zapadu. Ti su opisi kratki, ali zanimljivi, kao što su to gotovo uvijek doživljaji stranaca u zemlji koju upoznaju.

145) Rackmales, 119.

Opširna sjećanja o osobinama pojedinih veleposlanika, njihovom odnosu prema osoblju, čak i privatnim problemima, prošlost čine zanimljivijom, a povijesne protagoniste plastičnijima, životnijima. Isto vrijedi i za opise vodećih hrvatskih političara početkom sedamdesetih. Vrlo je vrijedan podatak o nesuglasju i napetom odnosu američkih diplomatskih predstavništava u Beogradu i Zagrebu tih godina. Takve je podatke, doduše, najteže provjeriti, odnosno opovrći. Sve ostalo - datumi, činjenice i imena - a koji se spominju u razgovorima, puno bi teže izdržali potporu izvora, pa i literature. Tu je broj grešaka i "miješanja" tako velik, da se sasvim opravdano može zapitati koliko su i sjećanja o privatnim doživljajima samo magloviti i istrgani pabirci?

Jugoslavija je opstala onoliko dugo koliko je postojala opasnost od sovjetskoga udara i koliko su Sjedinjene Države i zapadne sile imale interesa provoditi politiku tzv. prvoga trojstva, kojega su činile neovisnost, jedinstvo i teritorijalni integritet. Čim je nestalo straha od Sovjeta, promijenila se i politika Washingtona, a sve je koincidiralo s raspadom zemlje. Druga čarobna formula, teritorijalna cjelovitost i demokracija, nikada nije stigla biti implementirana. O razlozima i tijeku raspada Jugoslavije, sjećanja Harrisa i Rackmalesa, kao i ostalih koji govore o devedesetima, zbog još uvijek zatvorenih arhiva, ima draž otkrivanja posve novoga.

Foreigh Affairs Oral History Collection Udruge za diplomatske studije iz Arlingtona i Georgetown University iz Washingtona DC, vrlo je zanimljiva zbirka razgovora i sjećanja. Zanimljiva, inspirativna i odlična polazna točka za početak ozbiljnoga istraživanja.

Izvori

ASSOCIATION FOR DIPLOMATIC STUDIES AND TRAINING, ARLINGTON, VIRGINIA FOREIGN AFFAIRS ORAL HISTORY COLLECTION, GEORGETOWN UNIVERSITY LIBRARY

ORAL HISTORY INTERVIEWS:

YUGOSLAVIA - Country Collection, compiled by Glenn Kellogg, 1996.

(Iza imena stoji godina kada je vođen razgovor, a u zagradi ime osobe koja je razgovor vodila, ukoliko je to bilo moguće utvrditi.)

Carl Norden, 1991. (Horace G. Torbert); **John Baker**, (Charles Stuart Kennedy); **Lewis Bowden**, 1991., **Montrcrieff Spear**, 1993.; **Nicholas Andrews**, 1990. (Charles Stuart Kennedy); **William Broderick**, 1990.; **William Dyess**, 1989.; **James Lowenstein**, 1994.; **Lawrence Eagleburger**, 1989.; **Charles Stuart Kennedy**, 1986.; **Robert Cleveland**, 1990.; **Richard Johnson**, 1991.; **Sidney Friedland**, 1993.; **Wallace Littell**, 1993.; **Isabel Cumming**, 1990.; **Ellen Johnson**, 1994., (Charles Stuart Kennedy); **William Ryerson**; **William Lloyd Stearman**, 1992. i 1994., (Charles Stuart Kennedy); **Fleischer Lowel**, 1995., (Thomas Dunnigan); **Kenneth Sullivan**, 1994., (Thomas Dunnigan); **Harold Vedler**, 1995., (Charles Stuart Kennedy); **James C.H. Bonbright**, 1986., (Peter Jessup); **Peter F. Secchia**, 1994., (Charles Stuart Kennedy); **Stephen E. Palmer**, 1995., (Charles Stuart Kennedy); **David Mark**, 1989., (Henry Precht); **Robert Rackmales**, 1995.; **Ruth Kurzbauer**, 1994., (Chen Xiaohang); **Thomas P.H. Dunlop**, 1996., (Charles Stuart Kennedy); **Marshall Harris**, 1993.; **Edward M. Rowell**, 1995., (Charles Stuart Kennedy); **Sheila Switzer**.

Literatura

1. Hurd, Douglas, History's unreliable helping hand, Financial Times, 27. prosinca 2000., 11.

2. Bekić, Darko, Jugoslavija u hladnom ratu, Globus, Zagreb 1988.

3. George F. Kennan, Memoirs 1950-1963, Volume II, Atlantic-Little, Brown, Boston 1972.

4. David Mayers, George Kennan and the Dilemmas of US Foreign Policy, Oxford University Press, New York, 1988.

5. Thompson William, Khrushchev, A Political Life, St. Martins' Griffin, New York 1997.

6. Vladislav Zubok/Constantine Pleshakov, Inside the Kremlin's Cold War, Harvard University Press 1996.

7. Plische Elmer, U.S. Department of State, A Reference Hisotry, Greenwood Press 1999.

8. Jakovina Tvrtko, Američki komunistički saveznik?, Radovi - Zavod za hrvatsku povijest, Vol. 31, Zagreb 1998.

9. Jakovina Tvrtko, Što je značio Nixonov usklik "Živjela Hrvatska!", Društvena istraživanja, God. 8, Broj 2-3 (40-41), Zagreb 1999.

10. Leonid Gibianskii, The Soviet Bloc and the Initial Stage of the Cold War: Archival Documents on Stalin's Meetings with Communist Leaders of Yugoslavia and Bulgaria, 1946-1948, Cold War Internationall History Project Bulletin, Issue 10, March 1998, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington DC.

11. Zimmermann Warren, Origins of a Catastrpohe, Yuguslavia and its Destroyers - America's Last Ambassador Tells What Happened and Why, Times Books 1996.

12. Lees Lorraine, Keeping Tito Afloat, The United States, Yugoslavia, and the Cold War, The Pennsylvania State University Press, 1997.

13. Stuparić Darko, Diplomati izvan protokola, Zagreb 1978.

14. Chace James, Acheson, The Secretary of State who Created the American World, Harvard University Press, 1998.

15. Dušan Bilandžić, Hrvatska moderna povijest, Golden marketing, Zagreb 2000.

16. Jasper Ridley, Tito, Prometej, Zagreb 2000.

Summary

Living in a Can of Worms

Tvrtko Jakovina

On the basis of some thirty conversations with US diplomats that were collected as part of the Foreign Affairs Oral History Program of the Association for Diplomatic Studies and Georgetown University in Washington DC, the author tried to reconstruct the history of Tito's Yugoslavia. He especially analyzed preparation of the US diplomats who were to serve in Yugoslavia, learning of the language and the culture, and he also presented chronologically the memories of individual diplomats about the circumstances in FNRY/SFRY. The records about certain ambassadors abound in detail, including their traits and style of their work, which is maybe the biggest value of the collection. A separate chapter is dedicated to the organization of the work of the embassies, views of the US diplomats regarding inter-ethnic relations (especially between Serbs and Albanians), circumstances in Bosnia and Herzegovina and Croatia at the time of the so-called "Croatian Spring". Disintegration of Yugoslavia is also addressed and, unfortunately, it was a recurrent subject present in the conversations of numerous diplomats, therefore, not only the responses, but also the questions were marked by the events form 1990s.

Although personal impressions and views are very interesting, there are very many factual mistakes present in the conversations, so one should approach the collection with utmost carefulness.

HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA LIV
ZAGREB 2001.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LIV, str.1-250, Zagreb 2001.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Slaven Bertoša
Mirjana Gross
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić
Josip Vrandečić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
Horetzky